

Teoria grup II

Andriy Panasyuk

Spis treści

1	O algebrach Liego grup Liego raz jeszcze. Cz. I	2
2	O algebrach Liego grup Liego raz jeszcze. Cz. II	5
3	Związek pomiędzy podgrupami i podalgebrami Liego	7
4	Grupa automorfizmów algebry Liego	9
5	Zwarte i półproste algebry Liego. Cz. I	12
6	Zwarte i półproste algebry Liego. Cz. II	15
7	Rozwiązalne i nilpotentne algebry Liego. Twierdzenie Leviego.	18
8	Podalgebry Cartana i rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe. Cz. I	21
9	Podalgebry Cartana i rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe. Cz. II	24
10	Podalgebry Cartana i rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe. Cz. III	27
11	Istotność układu pierwiastków. Formy rzeczywiste zespolonych półprostych algebr Liego	30
12	Abstrakcyjne układy pierwiastków	33
13	O klasyfikacji półprostych algebr Liego	37
14	Elementy teorii reprezentacji półprostych algebr Liego	42

1 O algebrach Liego grup Liego raz jeszcze. Cz. I

Literatura dodatkowa: [Ada69, Tra, DK00]

Grupa Liego: Jest to grupa (G, μ) taka, że G jest wyposażone w strukturę różniczkowej o tej własności, że działanie grupowe $\mu : G \times G \rightarrow G$ oraz odwzorowanie $\epsilon : g \mapsto g^{-1} : G \rightarrow G$ są gładkie.

PRZYKŁAD: Niech V będzie przestrzenią wektorową, a $G := GL(V) \subset \text{End}(V)$ będzie grupą odwracalnych endomorfizmów przestrzeni V .

Odwzorowania dołączone: Oznaczmy $\mathfrak{g} := T_e G$ (tutaj $e \in G$ jest elementem neutralnym), a przez $A_g : G \rightarrow G$ automorfizm wewnętrzny $A_g(x) := gxg^{-1}, x, g \in G$. Odwzorowanie A_g jest odwzorowaniem gładkim o własności $A_g(e) = e$. W szczególności, mamy odwzorowanie styczne $(A_g)_*|_e : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$, które standardowo oznacza się przez Ad_g (lub Ad_g , od angielskiego „adjoint”).

LEMAT *Odwzorowanie $\text{Ad} : g \mapsto \text{Ad}_g : G \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g})$ jest reprezentacją G w przestrzeni wektorowej $\mathfrak{g}$ (którą nazywamy reprezentacją dołączoną).*

Dowód Łatwo widzieć, że A_g jest odwzorowaniem odwracalnym (z odwrotnym $A_{g^{-1}}$), więc $\text{Ad}_g \in GL(\mathfrak{g})$. Ponadto, $A_{g_1 g_2} = A_{g_1} A_{g_2}$, skąd $\text{Ad}_{g_1 g_2} = \text{Ad}_{g_1} \text{Ad}_{g_2}$, czyli Ad jest homomorfizmem. $\square$

Zauważmy, że odwzorowanie Ad jest odwzorowaniem gładkim, w szczególności mamy odwzorowanie styczne $\text{Ad}_*|_e : T_e G \rightarrow T_I GL(\mathfrak{g})$. Wiemy, że $T_I GL(\mathfrak{g}) = \text{End}(\mathfrak{g})$, otrzymaliśmy więc odwzorowanie $\text{ad} : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g}), X \mapsto \text{ad}_X$ (standardowe oznaczenie ad_X lub $\text{ad}X$).

Położmy

$$[X, Y] := \text{ad}_X Y, X, Y \in \mathfrak{g}.$$

PRZYKŁAD: Dla $G = GL(V)$ mamy $\mathfrak{g} = T_e G = \text{End}(V)$, a odwzorowanie $A_x : y \mapsto xyx^{-1} : G \rightarrow G$ jest ograniczeniem odwzorowania liniowego $Y \mapsto xYx^{-1} : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$. Stąd jego pochodna Ad_x z nim się pokrywa, czyli $\text{Ad}_x Y = xYx^{-1}, Y \in \mathfrak{g}$. Obliczymy różniczkę odwzorowania $\text{Ad} : x \mapsto \text{Ad}_x : G \rightarrow \mathfrak{g}$ w $e = I$ na wektorze $X \in \mathfrak{g}$ w następujący sposób. Niech $t \mapsto x(t)$ będzie gładką krzywą w G o własności $x(0) = e, x'(0) = X$. Wtedy

$$\text{ad}_X Y = \frac{d}{dt} \Big|_{t=0} (x(t)Y(x(t))^{-1}) = x'(0)Y(x(0))^{-1} + x(0)Y((x(t))^{-1})' \Big|_{t=0} = XY - YX$$

(tutaj skorzystaliśmy z równości $x(t)(x(t))^{-1} = I$ różniczkując którą w zerze, mamy $((x(t))^{-1})' \Big|_{t=0} = -x'(0)$). Innymi słowy, nawias $[X, Y]$ dla endomorfizmów przestrzeni liniowej jest ich komutatorem.

Własności nawiasu $[\cdot, \cdot]$

TWIERDZENIE 1. Niech G będzie dowolną grupą Liego, $\mathfrak{g} = T_e G$. Wtedy para $(\mathfrak{g}, [\cdot, \cdot])$ jest algebrą Liego, czyli nawias $[\cdot, \cdot] : \mathfrak{g} \times \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$

(a) jest dwuliniowy;

(b) jest antysymetryczny $([X, Y] = -[Y, X] \forall X, Y \in \mathfrak{g})$;

(c) spełnia tożsamość Jakobiego $([X, [Y, Z]] + [Y, [Z, X]] + [Z, [X, Y]] = 0 \forall X, Y, Z \in \mathfrak{g})$.

2. Niech G, G' będą grupami Liego, a $\Phi : G \rightarrow G'$ będzie gładkim homomorfizmem. Oznaczmy $\phi := \Phi_*|_e : T_e G \rightarrow T_e G'$. Wtedy $\phi : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}'$ jest homomorfizmem algebr Liego, czyli

$$\phi[X, Y]_{\mathfrak{g}} = [\phi(X), \phi(Y)]_{\mathfrak{g}'} \quad \forall X, Y \in \mathfrak{g}.$$

Dowód Zaczniemy dowód od drugiego punktu. Warunek homomorfizmu dla Φ implikuje

$$\Phi(A_x y) = \Phi(x y x^{-1}) = \Phi(x) \Phi(y) \Phi(x)^{-1} = A_{\Phi(x)} \Phi(y).$$

Przy ustalonym x pierwszy i ostatni człon tego ciągu jest gładkim odwzorowaniem z G w G' . Obliczmy różniczkę tego odwzorowania w punkcie $y = e$ na wektorze $Y \in \mathfrak{g}$, otrzymamy

$$\Phi_*|_{A_x e} \circ \text{Ad}_x Y = \phi(\text{Ad}_x Y) = \text{Ad}_{\Phi(x)} \circ \Phi_*|_e Y = \text{Ad}_{\Phi(x)} \phi(Y).$$

Pozwalając x się zmieniać, otrzymujemy gładkie odwzorowanie z G w $\mathfrak{g}'$. Obliczając jego różniczkę w e na wektorze $X \in \mathfrak{g}$, otrzymujemy

$$\phi(\text{ad}_X Y) = \text{ad}_{\phi(X)} \phi(Y).$$

Przystąpmy do dowodu p. 1. Dwuliniowość $[\cdot, \cdot]$ jest oczywista. Teraz zastosujemy udowodniony fakt do homomorfizmu grup Liego $\text{Ad} : G \rightarrow G' = GL(\mathfrak{g})$ oraz skorzystajmy z tego, że nawias $[\cdot, \cdot]_{\mathfrak{g}'}$ pokrywa się z komutatorem. Otrzymamy równość

$$\text{ad}_{[X, Y]} = \text{ad}_X \text{ad}_Y - \text{ad}_Y \text{ad}_X.$$

która jest równoważna tożsamości Jakobiego w założeniu, że zachodzi antysymetryczność nawiasu (*Ćwiczenie: udowodnij tę równoważność*). Czyli zostało nam udowodnić antysymetryczność.

Rozważmy odwzorowanie $\Psi : G \times G \rightarrow G, (x, y) \mapsto x y x^{-1} y^{-1}$. Udowodnimy najpierw, że (e, e) jest punktem krytycznym tego odwzorowania, czyli różniczka $\Psi_*|_{(e, e)}$ znika. Istotnie, mamy $\Psi(x, e) = e, \Psi(e, y) = e$ dla dowolnych $x, y \in G$. Stąd różniczka cząstkowa $\Psi_*^1|_{(e, e)}$ względem pierwszego argumentu znika i różniczka cząstkowa $\Psi_*^2|_{(e, e)}$ względem drugiego argumentu też. Gładkość Ψ gwarantuje znikanie $\Psi_*|_{(e, e)}$.

Teraz obliczmy $\Psi_*^2|_{(x, e)} Y$, gdzie $Y \in \mathfrak{g}$, oraz $\Psi_*^1|_{(e, y)} X$, gdzie $X \in \mathfrak{g}$. Według lematu, który udowodnimy poniżej, $\Psi_*^2|_{(x, e)} Y = \text{Ad}_x Y - Y$ oraz $\Psi_*^1|_{(e, y)} X = X - \text{Ad}_y X$. Obliczając różniczkę pierwszego wyrażenia po x na X , a drugiego po y na Y , otrzymujemy $\text{ad}_X Y$ oraz $-\text{ad}_Y X$ odpowiednio. Skądinąd wiemy, że te wyrażenia są równe, ponieważ gładkość odwzorowania gwarantuje symetryczność formy drugich pochodnych w punkcie krytycznym. $\square$

LEMAT 1. $\Psi_*^2|_{(x,e)}Y = \text{Ad}_xY - Y$;

2. $\Psi_*^1|_{(e,y)}X = X - \text{Ad}_yX$.

Dowód Najpierw zauważmy, że, jeśli $\phi(t), \psi(t)$ są krzywe w G o własnościach $\phi(0) = e = \psi(0), \phi'(0) = \Phi, \psi'(0) = \Psi$, to $\frac{d}{dt}|_{t=0}(\phi(t) \cdot \psi(t)) = \Phi + \Psi$. Istotnie, działanie grupowe $\mu : G \times G \rightarrow G$ spełnia tożsamości $\mu(x, e) = x, \mu(e, y) = y$, które implikują równości $\frac{\partial \mu^k(e, e)}{\partial x^j} = \delta_j^k, \frac{\partial \mu^k(e, e)}{\partial y^j} = \delta_j^k$. Tutaj wybraliśmy dowolny lokalny układ współrzędnych na G w otoczeniu e i reprezentujemy odwzorowanie μ przez funkcje $\mu^1, \mu^2, \dots$. Teraz obliczamy: $\frac{d}{dt}|_{t=0}(\phi(t) \cdot \psi(t)) = \frac{\partial \mu^k(e, e)}{\partial x^j} \Phi^j + \frac{\partial \mu^k(e, e)}{\partial y^j} \Psi^j = \Phi^k + \Psi^k$.

Wybermy gładką krzywą $y(t)$ w G o własnościach $y(0) = e, y'(0) = Y$. Wiemy już, że $\frac{d}{dt}|_{t=0}(y(t))^{-1} = -Y$. Ponadto, z definicji $\frac{d}{dt}|_{t=0}(xy(t)x^{-1}) = \text{Ad}_xY$.

Oznaczmy $\phi(t) := xy(t)x^{-1}, \psi(t) := (y(t))^{-1}$. Wtedy $\phi(0) = e = \psi(0), \phi'(0) = \text{Ad}_xY, \psi'(0) = -Y$. Ostatecznie, $\Psi_*^2|_{(x,e)}Y = \frac{d}{dt}|_{t=0}(xy(t)x^{-1}(y(t))^{-1}) = \frac{d}{dt}|_{t=0}(\phi(t) \cdot \psi(t)) = \text{Ad}_xY - Y$. Drugi wzór dowodzi się analogicznie. $\square$

2 O algebrach Liego grup Liego raz jeszcze. Cz. II

Literatura dodatkowa: [Ada69, Tra, DK00]

Przypomnienie o polach lewoniezmienicznych: Dla $g \in G$ określmy odwzorowanie lewej translacji $L_g : G \rightarrow G$ wzorem $L_g x := gx$ (i, przy okazji, prawej translacji $R_g : G \rightarrow G$ wzorem $R_g x := xg$). Mając element $V \in T_e G = \mathfrak{g}$ możemy zbudować pole wektorowe $V^l \in \text{Vect}(G)$ kładząc $V^l = (L_g)_*|_e V$. Tak określone pole wektorowe jest *lewoniezmienne*, czyli $(L_g)_* V^l = V^l$. I odwrotnie, każde pole lewoniezmienne $v \in \text{Vect}(G)$ jest postaci $v = V^l$, gdzie $V := w(e)$.

Potok pola lewoniezmienicznego

LEMAT *Niech $\Phi^t := \Phi_w^t : G \rightarrow G$ będzie lokalnym potokiem pola lewoniezmienicznego w na G . (Inaczej mówiąc $\frac{d}{dt}\Phi^t(x_0) = w(x_0)$ dla dowolnego $x_0 \in G$, czyli krzywa $t \mapsto \Phi^t(x_0)$ zadaje lokalne rozwiązanie równania różniczkowego $\dot{x} = w(x)$ z warunkiem początkowym $x_0 \in G$.) Wtedy ma miejsce wzór*

$$\Phi^t = R_{\Phi^t(e)}.$$

Dowód: Niech $x(t) := R_{\Phi^t(e)}x_0$. Wtedy $x(t) = x_0\Phi^t(e) = L_{x_0}\Phi^t(e)$ oraz $x(0) = x_0$. Ponadto

$$\frac{d}{dt}x(t) = (L_{x_0})_*|_{\Phi^t(e)}w(\Phi^t(e)) = w(x_0\Phi^t(e)) = w(x(t)).$$

Stąd $x(t) = \Phi^t(x_0)$. $\square$

Jednoparametrowe podgrupy w G : Są to homomorfizmy grup $(\mathbb{R}, +) \rightarrow G$.

TWIERDZENIE *Dla każdego $X \in \mathfrak{g}$ istnieje jedyna jednoparametrowa podgrupa $h_X : (\mathbb{R}, +) \rightarrow G$ gładka oraz spełniająca warunek $\frac{d}{dt}|_{t=0}h_X(t) = X$. Jest ona równa $t \mapsto \Phi_{X^l}^t(e)$ (w szczególności krzywa całkowa pola X^l przechodząca przez e jest globalna w czasie).*

Dowód: Niech $\Phi^t := \Phi_{X^l}^t$. Znana z teorii równań różniczkowych jest własność $\Phi^{t+s} = \Phi^t \circ \Phi^s$ (o ile prawa i lewa części są określone). Z lematu mamy $\Phi^t \circ \Phi^s = R_{\Phi^t(e)} \circ R_{\Phi^s(e)} = R_{\Phi^s(e)\Phi^t(e)}$, ale mamy też $\Phi^{t+s} = R_{\Phi^{t+s}(e)}$. Stąd $\Phi^s(e) \cdot \Phi^t(e) = \Phi^{t+s}(e)$.

Równość ta pokazuje, że, jeśli krzywa $t \mapsto \Phi^t(e)$ jest określona dla $t \in]-\epsilon, \epsilon[$, to jest ona określona również dla $t \in]-2\epsilon, 2\epsilon[$. Iterując, dostajemy globalność po t .

Jednoznaczność: Niech $h : (\mathbb{R}, +) \rightarrow G$ będzie podgrupą jednoparametrową o warunku $\frac{d}{dt}|_{t=0}h(t) = X$. Różniczkując równość

$$h(t+s) = h(t)h(s) = L_{h(t)}h(s)$$

po s w zerze mamy $\dot{h}(t) = (L_{h(t)})_*|_e X = X^l(h(t))$. Stąd $h(t)$ jest krzywą całkową pola X^l przechodzącą przez e , czyli jest określona jednoznacznie. $\square$

Odwzorowanie wykładnicze $\exp : \mathfrak{g} \rightarrow G$: Dla $X \in \mathfrak{g}$ definiujemy $\exp(X)$ jako $h_X(1)$, gdzie $h_X(t)$ jest (jedyną) grupą jednoparametrową o warunku $h_X(0) = X$.

TWIERDZENIE *$\exp$ jest dyfeomorfizmem pewnego otoczenia $U \ni 0$ w $\mathfrak{g}$ na pewne otoczenie $V \ni e$ w G .*

Dowód: Gładkość $\exp$ wynika z teorii równań różniczkowych. Rozważmy $h : s \mapsto h_X(st)$. Wtedy $h(s + s') = h_X((s + s')t) = h_X(st + s't) = h_X(st) \cdot h_X(s't) = h(s) \cdot h(s')$, czyli h jest podgrupą jendoparametrową. Ponadto $\dot{h}(0) = tX$, skąd $h(s) = h_{tX}(s)$. Dla $s = 1$ to daje

$$h_X(t) = \exp(tX).$$

Różniczkując tę równość w zerze, otrzymujemy $X = \exp_*|_0 X$, czyli $\exp_*|_0 = \text{Id}_{\mathfrak{g}}$. Stosując twierdzenie o odwzorowaniu odwrotnym, dostajemy wynik. $\square$

PZYKŁAD: Niech $G = U(1) = \{z \in \mathbb{C} \mid z\bar{z} = 1\}$. Wtedy jedynym (z dokładnością do proporcjonalności lewniezmienniczym polem na G jest $v = w|_G$, gdzie w jest polem wektorowym na płaszczyźnie zadany przez $w := -y\frac{\partial}{\partial x} + x\frac{\partial}{\partial y}$. Istotnie, obrót o kat ϕ jest zadany macierzą

$$L_\phi := \begin{bmatrix} \cos \phi & -\sin \phi \\ \sin \phi & \cos \phi \end{bmatrix}. \text{ Pochodna tego odwzorowania liniowego z nim się pokrywa i mamy}$$

$$L_\phi w((\cos \phi_0, \sin \phi_0)) = L_\phi \begin{bmatrix} -\sin \phi_0 \\ \cos \phi_0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\sin(\phi + \phi_0) \\ \cos(\phi + \phi_0) \end{bmatrix} = w((\cos(\phi + \phi_0), \sin(\phi + \phi_0))).$$

Odwzorowanie $t \mapsto L_t \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix}$ (innymi słowy $t \mapsto e^{it}$) jest jednoparametrową grupą h_X , odpowiadającą wektorowi $X = \begin{bmatrix} 0 \\ 1 \end{bmatrix} = w((1, 0)) \in \mathfrak{g} = T_e G$. Odwzorowanie wykładnicze jest więc równe $tX \mapsto h_{tX}(1) = h_X(t) = e^{it}$.

PRZYKŁAD: Niech $G = GL(n, \mathbb{R})$. Pola lewniezmiennicze $V^l, V \in \mathfrak{g} = \text{End}(\mathbb{R}^n)$, mają postać $(XV, X), X \in G$ (zob. ostatni wykład z Teorii grup I). Równanie różniczkowe $\dot{X} = XV$ ma rozwiązanie $t \mapsto X \text{Exp}(tV)$, gdzie Exp jest funkcją wykładniczą od operatorów liniowych na $\mathbb{R}^n$. Rozwiązanie to zadaje jednoparametrową podgrupę odpowiadającą elementowi $V \in \mathfrak{g}$. Odwzorowanie wykładnicze $\mathfrak{g} \rightarrow G$ ma postać $V \mapsto \text{Exp}(V)$.

Inne własności odwzorowania $\exp$

TWIERDZENIE 1. *Jeśli G, H są grupami Liego o algebrach Liego $\mathfrak{g}, \mathfrak{h}$, a $\Phi : G \rightarrow H$ jest gładkim homomorfizmem, to*

$$\Phi(\exp X) = \exp((\Phi_*)|_e X) \quad \forall X \in \mathfrak{g}.$$

$$2. \text{Ad}_{\exp X} = \text{Exp}(\text{ad}_X) \quad \forall X \in \mathfrak{g}.$$

$$3. x \exp X x^{-1} = \exp(\text{Ad}_x X) \quad \forall X \in \mathfrak{g}, x \in G.$$

Dowód: *Ad. 1.* Niech $X \in \mathfrak{g}$ i $h_X : \mathbb{R} \rightarrow G$ będzie odpowiednią grupą jednoparametrową. Wtedy $\exp(X) = h_X(1)$, ale odwzorowanie $h : t \mapsto \Phi(h_X(t)) : \mathbb{R} \rightarrow H$ (jako złożenie homomorfizmów gładkich) jest jednoparametrową podgrupą w H . Z drugiej strony $\frac{d}{dt}|_{t=0} h(t) = (\Phi_*)|_e (\frac{d}{dt}|_{t=0} h_X) = (\Phi_*)|_e X$, czyli $h = h_{(\Phi_*)|_e X}$.

Ad. 2. Zastosujmy p. 1 do gładkiego homomorfizmu grup Liego $\text{Ad} : G \rightarrow GL(\mathfrak{g})$.

Ad. 3. Zastosujmy p. 1 do gładkiego homomorfizmu grup Liego $A_x : G \rightarrow G$. $\square$

3 Związek pomiędzy podgrupami i podalgebrami Liego

Literatura dodatkowa: [Ada69, DK00, Hel00, Pos86]

Podrozumności włożone i zanurzone: Niech M będzie gładką rozmaitością. Podrozumnością (włożoną) kowymiaru k w M nazywamy podzbiór $N \subset M$ taki, że dla każdego $x \in N$ istnieje otoczenie otwarte $U \ni x$ w M oraz odwzorowanie gładkie $f : U \rightarrow \mathbb{R}^k$ o własnościach:

1. rząd odwzorowania f jest równy k w dowolnym punkcie $y \in U \cap N$;
2. $z \in U \cap N \iff \exists! c \in \mathbb{R}^k : f(z) = c$.

Podrozumnością *zanurzoną* kowymiaru k , z kolei, nazywamy podzbiór $N \subset M$ taki, że istnieje rozmaitość gładka N' wymiaru $\dim M - k$ oraz odwzorowanie gładkie $\Phi : N' \rightarrow M$ o własnościach:

1. Φ jest injektywne;
2. Φ jest immersja, czyli $(\Phi_*)|_x : T_x N' \rightarrow T_{\Phi(x)} M$ jest injektywne dla dowolnego $x \in N'$;
3. $\Phi(N') = N$.

Ćwiczenie: Udowodnić, że każda podrozumność jest podrozumnością zanurzoną.

PRZYKŁAD („OWINIĘCIE TORUSA”): $M := \mathbb{T}^2 = \mathbb{R}^2/\mathbb{Z}^2$, pole wektorowe $v_{a,b} := a\frac{\partial}{\partial x^1} + b\frac{\partial}{\partial x^2}$, gdzie $a, b \in]0, \infty[$ są ustalone, może być zrzutowane na pole wektorowe $\tilde{v}_{a,b}$ na $\mathbb{T}^2$. Trajektorie ostatniego $t \rightarrow P(x^1 + at, x^2 + bt)$ są rzutami prostych $t \rightarrow (x^1 + at, x^2 + bt)$.

Przypadek wymierny: b/a wymierne, $b = m\lambda, a = n\lambda$ dla pewnego $\lambda \in \mathbb{R}$. Wtedy dla $t := 1/\lambda$ mamy $(x^1 + at, x^2 + bt) = (x^1 + m, x^2 + n)$ i $P(x^1 + at, x^2 + bt) = P(x^1, x^2)$ (trajektorie są domknięte, czyli okresowe, i są podrozumnościami).

Przypadek niewymierny: b/a niewymierne (każda trajektoria jest podrozumnością zanurzoną gęstą w M , w szczególności nie jest podrozumnością).

Podgrupa Liego H w grupie Liego G : Jest to podgrupa $H \subset M$ będąca podrozumnością.

Ćwiczenie: udowodnić, że podgrupa Liego ma naturalną strukturę grupy Liego oraz, że naturalne włożenie $\iota : H \rightarrow G$ jest gładkim homomorfizmem.

Wirtualna podgrupa Liego H w grupie Liego G : Jest to podgrupa $H \subset M$ będąca obrazem gładkiego monomorfizmu grup $H' \rightarrow G$ dla pewnej grupy Liego H' . W szczególności: 1) H jest podrozumnością zanurzoną (*Ćwiczenie:* udowodnij); 2) oraz każda podgrupa Liego jest wirtualną podgrupą Liego; 3) H ma strukturę grupy Liego „przychodzącą” z H' .

PRZYKŁAD: Trajektoria pola $\tilde{v}_{a,b}$ przechodząca przez 0 jest wirtualną podgrupą Liego i jest (prawdziwą) podgrupą Liego tylko w przypadku wymiernym.

Uwaga: Można pokazać, że wirtualna podgrupa Liego jest podgrupą Liego wtedy i tylko wtedy, gdy H jest domknięta w G (jako podprzestrzeń topologiczna), zob. [Ada69].

Związek pomiędzy podgrupami i podalgebrami Liego:

TWIERDZENIE 1. Niech H będzie wirtualną podgrupą Liego w G . Wtedy podprzestrzeń $\mathfrak{h} := T_e H \subset T_e G = \mathfrak{g}$ jest podalgebrą Liego w algebrze Liego $(\mathfrak{g}, [,])$ (innymi słowy $[x, y] \in \mathfrak{h}$ dla wszystkich $x, y \in \mathfrak{h}$). Ponadto $(\mathfrak{h}, [,])|_{\mathfrak{h} \times \mathfrak{h}} = \text{Lie}(H)$ ($\text{Lie}(F)$ oznacza algebrę Liego grupy Liego F).

2. Odwrotnie, niech $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ będzie podalgebrą Liego w algebrze Liego $(\mathfrak{g}, [\cdot, \cdot])$ grupy Liego G . Wtedy istnieje jedyna spójna wirtualna podgrupa Liego $H \subset G$ o własności $\mathfrak{h} = T_e H$. Ponadto $(\mathfrak{h}, [\cdot, \cdot]|_{\mathfrak{h} \times \mathfrak{h}}) = \text{Lie}(H)$.

Dowód: Ad. 1. Rozważmy monomorfizm $\Phi : H' \rightarrow G$, $\Phi(H') = H$. Mamy odwzorowanie styczne $\phi := (\Phi_*)_e : \mathfrak{h}' \rightarrow \mathfrak{g}$ (tutaj $\mathfrak{h}' := \text{Lie}(H')$, $\mathfrak{g} := \text{Lie}(G)$) będący homomorfizmem algebr Liego, zob. Wykład 1 (dokładniej, ϕ jest monomorfizmem, czyli homomorfizmem z trywialnym jądrem). *Ćwiczenie:* pokaż, że obraz homomorfizmu $\mathfrak{g}_1 \rightarrow \mathfrak{g}_2$ algebr Liego jest podalgebrą Liego w $\mathfrak{g}_2$. Oczywiście jest, że $\text{im } \phi = \mathfrak{h}$. To, że $(\mathfrak{h}, [\cdot, \cdot]|_{\mathfrak{h} \times \mathfrak{h}}) = \text{Lie}(H)$ wynika z definicji struktury grupy Liego na H : ona „przychodzi” z H' , skąd struktura algebry Liego na $\mathfrak{h}$ „przychodzi” z $\mathfrak{h}'$.

DYGRESJA O TWIERDZENIU FROBENIUSA: *Dystrybucją* wymiaru r na rozmaitości gładkiej M nazywamy gładką podwiązkę $D \subset TM$ wiązki stycznej TM z włóknem wymiaru r . Innymi słowy jest to rodzina podprzestrzeni $D_x \subset T_x M$ gładko zależąca od punktu $x \in M$. Lokalnie taka dystrybucja jest generowana przez r liniowo niezależnych (w każdym punkcie) pól wektorowych.

Mówimy, że D jest *całkowalna*, jeśli przez każdy punkt $x \in M$ przechodzi podrozmaitość zanurzona N_x o własności $T_x N_x = D_x$ (takie N_x nazywamy *podrozmaitościami całkowymi* dla D). Gładkość D gwarantuje jednoznaczność takiej podrozmaitości.

Mówimy, że $\mathcal{D}$ jest *inwolutywna*, jeśli jeśli dla dowolnych dwóch pól wektorowych $X, Y \in \text{Vect}(M)$ stycznych do D (czyli takich, że $X(x), Y(x) \in D_x$ dla wszystkich $x \in M$) ich komutator $[X, Y]$ też jest styczny do D (równoważnie, lokalnie istnieją $v_1, \dots, v_r, v_i \in \text{Vect}(M)$, i funkcje f_{ij}^k takie, że $\text{Span}\{v_1, \dots, v_r\} = \mathcal{D}$ and $[v_i, v_j] = f_{ij}^k v_k$; *Ćwiczenie:* udowodnij równoważność).

PRZYKŁAD: Dystrybucja D generowana przez pole wektorowe $\tilde{v}_{a,b}$ na $\mathbb{T}^2$ (jak i każda dystrybucja 1-wymiarowa na dowolnej rozmaitości) jest inwolutywna i całkowalna. Podrozmaitości całkowite są trajektoriami pola $\tilde{v}_{a,b}$.

TWIERDZENIE (Frobeniusa) *Dystrybucja D jest całkowalna wtedy i tylko wtedy, gdy jest inwolutywna.*

PRZYKŁAD: Dystrybucja 2-wymiarowa generowana przez pola wektorowe $X = \frac{\partial}{\partial x} + y \frac{\partial}{\partial z}, Y = \frac{\partial}{\partial y}$ na $\mathbb{R}^3$ nie jest inwolutywna, więc nie jest całkowalna.

Ad. 2. (*szkic dowodu*) Niech $X_1, \dots, X_r \in \mathfrak{h} = T_e H$ będzie bazą przestrzeni liniowej $\mathfrak{h}$. Rozważmy pola lewniezmiennicze $X_1^l, \dots, X_r^l$ oraz dystrybucję gładką $D \subset TG$ rozpiętą przez nie. Ponieważ $[X_i^l, X_j^l] = [X_i, X_j]^l$ (zob. ostatni wykład z Teorii grup I), dystrybucja D jest inwolutywna, więc i całkowalna. Niech H będzie podrozmaitością całkową dla D przechodzącą przez e .

Udowodnimy, że H jest podgrupą. Istotnie, D jest generowane przez lewniezmiennicze pola wektorowe, jest więc lewniezmiennicze: $(L_g)_* D = D, g \in G$. Stąd wnioskujemy, że i zbiór jego podrozmaitości całkowych jest lewniezmienniczy. Dokładniej mówiąc, jeśli H_x jest podrozmaitością całkową przechodzącą przez $x \in G$, to $L_g H_x = H_{gx}$. W szczególności dla $g \in H = H_e$ mamy $L_g H = L_g H_e = H_{ge} = H_g = H$. Innymi słowy $gh \in H$ dla dowolnych $g, h \in H$. Jeśli $h \in H$, to $L_{h^{-1}} H = L_{h^{-1}} H_h = H_{h^{-1}h} = H_e = H$. W szczególności, $h^{-1}e \in H$. Wraz z oczywistym warunkiem $e \in H$ to daje żądaną własność H .

Do zakończenia dowodu należy wprowadzić na H strukturę gładką taką, że działania grupowe oraz włożenie $\iota : H \hookrightarrow G$ są gładkie w niej (wtedy H' pokrywa się z H z tą strukturą, a monomorfizm $H' \rightarrow G$ pokrywa się z ι). Ta część dowodu okazuje się nietrywialna z powodu subtelności topologicznych (zob. [Pos86]) i ją opuścimy. $\square$

4 Grupa automorfizmów algebry Liego

Literatura dodatkowa: [Hel00]

Kilka uwag wstępnych:

Uwaga 1: W pytaniu o jednoznaczności wirtualnej podgrupy Liego H odpowiadającej podalgebrze Liego $\mathfrak{h}$ istotny jest wymóg spójności H . Na przykład, grupa Liego $GL(n, \mathbb{R})$ ma dwie składowe spójne $GL_{\pm}(n, \mathbb{R}) := \{X \in GL(n, \mathbb{R}) \mid \pm \det X > 0\}$. Składowa spójna jedynki, $GL_+(n, \mathbb{R})$ ma tę samą algebrę Liego $\mathfrak{gl}(n, \mathbb{R}) = \text{Mat}(n, \mathbb{R})$, co i $GL(n, \mathbb{R})$.

Uwaga 2: Spójna wirtualna podgrupa Liego $H \subset G$ odpowiadająca podalgebrze Liego $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ może nie pokrywać się z $\exp(\mathfrak{h})$ (zob. przykład poniżej) ale jest generowana przez $\exp(\mathfrak{h})$. Ostatnie oznacza, że elementy z H są postaci $\exp Y_1 \cdots \exp Y_n$ dla pewnego $n \in \mathbb{N}$ i pewnych $Y_1, \dots, Y_n \in \mathfrak{h}$. Wynika to z faktu, że każdy punkt y z podrozmierności całkowitej N_x dystrybucji $D = \langle X_1^t, \dots, X_r^t \rangle$ jest postaci $\Phi_{X_1^t}^{t_1} \circ \cdots \circ \Phi_{X_n^t}^{t_n} x$, gdzie $\Phi_{X_j^t}^{t_j}$ jest potokiem pola X_j^t .

Uwaga 3: Jeśli $H \subset G$ jest wirtualną podgrupą Liego w grupie Liego G to odpowiednią podalgebrę Liego $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ można szukać używając wzoru $\mathfrak{h} = \{X \in \mathfrak{g} \mid \exp_{\mathfrak{g}}(X) \in H\}$, gdzie $\exp_{\mathfrak{g}} : \mathfrak{g} \rightarrow G$ odwzorowanie wykładnicze odpowiadające większej grupie. *Ćwiczenie:* Udowodnij to.

PRZYKŁAD: Niech $G := GL(n, \mathbb{R})$, $H := SL(n, \mathbb{R}) = \{x \in G \mid \det x = 1\}$. Wtedy $\mathfrak{h} = \{X \in \text{Mat}(n, \mathbb{R}) \mid \det \text{Exp}(X) = 1\}$. Znana jest tożsamość $\det \text{Exp}(X) = e^{\text{Tr}(X)}$ (zob. [Tra, I.7.1]), która implikuje $\mathfrak{h} = \{X \in \text{Mat}(n, \mathbb{R}) \mid \text{Tr}(X) = 0\} =: \mathfrak{sl}(n, \mathbb{R})$.

PRZYKŁAD: Niech $X = \begin{bmatrix} a & b \\ c & -a \end{bmatrix} \in \mathfrak{sl}(2, \mathbb{R})$. Wtedy $\det(X - \lambda I) = -(a^2 - \lambda^2) - bc$ i λ jest wartością własną wtedy i tylko wtedy gdy $\lambda^2 = a^2 + bc = -\det(X) =: D$. Postać Jordana macierzy X i $\text{Exp}(X)$ jest równa odpowiednio

1. $\begin{bmatrix} \sqrt{D} & 0 \\ 0 & -\sqrt{D} \end{bmatrix}$ i $\begin{bmatrix} e^{\sqrt{D}} & 0 \\ 0 & e^{-\sqrt{D}} \end{bmatrix}$, jeśli $D > 0$;
2. $\begin{bmatrix} i\sqrt{-D} & 0 \\ 0 & -i\sqrt{-D} \end{bmatrix}$ i $\begin{bmatrix} e^{i\sqrt{-D}} & 0 \\ 0 & e^{-i\sqrt{-D}} \end{bmatrix}$, jeśli $D < 0$;
3. $\begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$ i $\begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$, jeśli $D = 0$.

(*Ćwiczenie:* Znajdź jawną postać $\text{Exp}(X)$ w każdym przypadku.) Wynika z tego, że macierz $x = \begin{bmatrix} \alpha & 0 \\ 0 & \alpha^{-1} \end{bmatrix} \in SL(2, \mathbb{R})$ nie leży w $\text{Exp}(\mathfrak{sl}(2, \mathbb{R}))$ dla $\alpha < 0, \alpha \neq -1$ (x pokrywa się ze swoją postacią Jordana).

Uwaga 4: (zob. [Hel00, II, §5]) Jeśli G jest grupą Liego, a $H \subset G$ jej *normalną* podgrupą Liego (prawdziwą), to grupa ilorazowa G/H posiada naturalną strukturę grupy Liego, względem której rzut kanoniczny $\pi : G \rightarrow G/H$ jest gładkim homomorfizmem grup.

Uwaga 5: (zob. [Hel00, II, §5]) Jeśli $\Phi : G \rightarrow F$ jest homomorfizmem gładkim grup Liego, to

1. jądro $H := \ker \Phi = \Phi^{-1}(e)$ jest normalną (prawdziwą) podgrupą Liego w G ;
2. istnieje jedyny gładki homomorfizm grup Liego $\Phi' : G/H \rightarrow F$ zamykający diagram

$$\begin{array}{ccc} G & & \\ \downarrow \pi & \searrow \Phi & \\ G/H & \xrightarrow{\Phi'} & F \end{array}$$

3. obraz $\Phi(G)$ jest wirtualną podgrupą Liego w F , przy czym odwzorowanie Φ' zadaje izomorfizm struktur grup Liego na G/H i $\Phi(G)$.

Automorfizmy algebry Liego $\mathfrak{g}$: Są to endomorfizmy odwracalne $N \in GL(\mathfrak{g})$ przestrzeni liniowej $\mathfrak{g}$ będące jednocześnie homomorfizmami algebry Liego $(\mathfrak{g}, [,])$. (*Ćwiczenie:* Sprawdź, że odwrotność takiego homomorfizmu automatycznie jest homomorfizmem.) Automorfizmy algebry Liego tworzą podgrupę $\text{Aut}(\mathfrak{g})$ w grupie Liego $GL(\mathfrak{g})$.

Ćwiczenie: Udowodnij, że $\text{Aut}(\mathfrak{g})$ jest podgrupą Liego w $GL(\mathfrak{g})$. *Wskazówka:* Wykaż, że $\text{Aut}(\mathfrak{g})$ jest liniową grupą algebraiczną (zob. Wykład 12 z Teorii grup I).

Algebra Liego $\partial(\mathfrak{g})$ grupy $\text{Aut}(\mathfrak{g})$: Wiemy (zob. Uwagę 3), że $\partial(\mathfrak{g})$ składa się z takich $D \in \mathfrak{gl}(\mathfrak{g}) := \text{End}(\mathfrak{g})$, że $\text{Exp}(tD) \in \text{Aut}(\mathfrak{g})$ dla dowolnego $t \in \mathbb{R}$, czyli

$$\text{Exp}(tD)[X, Y] = [\text{Exp}(tD)X, \text{Exp}(tD)Y], \quad X, Y \in \mathfrak{g}. \quad (1)$$

Różniczkując tę równość po t w zerze otrzymujemy

$$D[X, Y] = [DX, Y] + [X, DY], \quad X, Y \in \mathfrak{g} \quad (2)$$

(istotnie, $\text{Exp}(tD)[X, Y] = (I + tD + \dots)[X, Y] = [X, Y] + tD[X, Y] + \dots$, $[\text{Exp}(tD)X, \text{Exp}(tD)Y] = [(I + tD + \dots)X, (I + tD + \dots)Y] = [X, Y] + t([DX, Y] + [X, DY]) + \dots$, tutaj $\dots$ oznacza czony rzędu wyższego niż 1 po t). Powyższy wzór oznacza, że D jest *różniczkowaniem* algebry Liego $(\mathfrak{g}, [,])$ (zob. ostatni wykład z Teorii grup I).

LEMAT *Algebra Liego $\partial(\mathfrak{g})$ grupy Liego $\text{Aut}(\mathfrak{g})$ składa się ze wszystkich różniczkowań algebry Liego $(\mathfrak{g}, [,])$.*

Dowód: Niech D będzie różniczkowaniem. Stosując indukcję otrzymujemy ze wzoru (2) wzór na „wyższe różniczkowania”: $D^k[X, Y] = \sum_{i+j=k} \frac{k!}{i!j!} [D^i X, D^j Y]$, gdzie $D^0 := \text{Id}$. Stąd dla D otrzymujemy wzór (1), czyli $\text{Exp}(tD) \in \text{Aut}(\mathfrak{g})$. $\square$

Grupa dołączona i różniczkowania wewnętrzne: Tożsamość Jakobiego implikuje dwa ważne fakty: 1) dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}$ operator $\text{ad}_X \in \mathfrak{gl}(\mathfrak{g})$ jest różniczkowaniem (zwanym *wewnętrznym*); 2) odwzorowanie $X \mapsto \text{ad}_X : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{gl}(\mathfrak{g})$ jest homomorfizmem algebr Liego. (*Ćwiczenie:* Udowodnij to po raz kolejny). Obraz tego homomorfizmu oznaczamy $\text{ad}(\mathfrak{g})$. Jest on podalgebrą w $\partial(\mathfrak{g})$ (jako obraz homomorfizmu).

Teraz opiszemy grupę Liego odpowiadającą tej algebrze Liego.

LEMAT *Niech G będzie grupą Liego. Wtedy dla każdego $x \in G$ endomorfizm odwracalny $\text{Ad}_x \in GL(\mathfrak{g})$ jest automorfizmem algebry Liego $\mathfrak{g}$*

Dowód: Przypomnijmy, że odwzorowanie $\text{Ad}_x : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$ było zdefiniowane jako pochodna w jedyńce $(A_x)_*|_e$ automorfizmu wewnętrznego $A_x, A_x y := xyx^{-1}$, grupy G . Pochodna w jedyńce homomorfizmu grup Liego jest homomorfizmem odpowiednich algebr Liego (zob. Wykład 1), stąd Ad_x jest homomorfizmem algebry Liego $\mathfrak{g}$. Jest to homomorfizm odwracalny ($(\text{Ad}_x)^{-1} = \text{Ad}_{x^{-1}}$), czyli jest automorfizmem $\mathfrak{g}$. $\square$

Z lematu tego wynika, że obraz gładkiego homomorfizmu grup Liego $\text{Ad} : G \rightarrow GL(\mathfrak{g}), x \mapsto \text{Ad}_x$, leży w podgrupie Liego $\text{Aut}(\mathfrak{g})$. Wirtualną podgrupę Liego $\text{Ad}(G) \subset \text{Aut}(\mathfrak{g})$ oznaczamy przez $\text{Int}(\mathfrak{g})$ i nazywamy grupą *dołączoną* lub grupą *automorfizmów wewnętrznych*. Ponieważ odwzorowanie $\text{ad} : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g})$ było definiowane jako pochodna Ad w jedyńce, $\text{Lie}(\text{Int}(\mathfrak{g})) = \text{im ad} = \text{ad}(\mathfrak{g})$.

LEMAT *Niech G będzie spójną grupą Liego, a $Z = \{x \in G \mid x \cdot y = y \cdot x \ \forall y \in G\} \subset G$ będzie jej centrum. Wtedy jądro homomorfizmu grup $\text{Ad} : G \rightarrow \text{Aut}(\mathfrak{g})$ pokrywa się z Z . W szczególności, $\text{Int}(\mathfrak{g})$ jest izomorficzna jako grupa Liego z G/Z .*

Dowód. Jeśli $x \in Z$, to $A_x = \text{Id}_G$ i jego pochodna Ad_x też jest identycznością, czyli $x \in \ker \text{Ad}$.

Odwrotnie, niech $x \in \ker \text{Ad}$. Wzór $x \exp X x^{-1} = \exp(\text{Ad}_x X)$ (zob. Wykład II) implikuje, że jeśli $x \in Z$, to x komutuje ze wszystkimi elementami postaci $\exp X, X \in \mathfrak{g}$. Ponieważ takie elementy generują G (zob. Uwagę 2), $x \in Z$. $\square$

5 Zwarte i półproste algebry Liego. Cz. I

Literatura dodatkowa: [Hel00]

Suma prosta (zewnętrzna) algebr Liego $(\mathfrak{g}_1, [,]_1)$ i $(\mathfrak{g}_2, [,]_2)$: Jest to algebra Liego $(\mathfrak{g}, [,])$, gdzie $\mathfrak{g} := \mathfrak{g}_1 \oplus \mathfrak{g}_2$, $[(X_1, X_2), (Y_1, Y_2)] := ([X_1, Y_1], [X_2, Y_2])$. *Ćwiczenie:* sprawdź, że to jest algebra Liego.

Ideał $\mathfrak{a}$ w algebrze Liego $\mathfrak{g}$: Jest to podprzestrzeń wektorowa w $\mathfrak{g}$ o własności $[\mathfrak{a}, \mathfrak{g}] \subset \mathfrak{a}$, gdzie $[\mathfrak{a}, \mathfrak{g}] := \{[A, X] \mid A \in \mathfrak{a}, X \in \mathfrak{g}\}$ (zauważmy, że każdy ideał jest podalgebrą). W szczególności, 1) *centrum* $\mathfrak{z}(\mathfrak{g}) := \{X \in \mathfrak{g} \mid [X, Y] = 0 \forall Y \in \mathfrak{g}\}$ algebry Liego $\mathfrak{g}$ jest ideałem w $\mathfrak{g}$; 2) *komutant* $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}] := \{[X, Y] \mid X, Y \in \mathfrak{g}\}$ algebry Liego $\mathfrak{g}$ jest ideałem w $\mathfrak{g}$; 3) jeśli $(\mathfrak{g}, [,])$ jest sumą prostą, to $(\mathfrak{g}_1, 0), (0, \mathfrak{g}_2)$ są ideałami w $\mathfrak{g}$. *Ćwiczenie:* sprawdź to.

Wewnętrzna suma prosta: Niech $\mathfrak{g}$ ma ideały $\mathfrak{g}_1, \mathfrak{g}_2$ takie, że $\mathfrak{g} = \mathfrak{g}_1 \oplus \mathfrak{g}_2$ (wewnętrzna suma prosta przestrzeni wektorowych, czyli $\mathfrak{g} = \mathfrak{g}_1 + \mathfrak{g}_2, \mathfrak{g}_1 \cap \mathfrak{g}_2 = \{0\}$). Wtedy $\mathfrak{g}$ jest izomorficzna jako algebra Liego z zewnętrzną sumą prostą $\mathfrak{g}_1 \oplus \mathfrak{g}_2$. *Ćwiczenie:* sprawdź to.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{gl}(n, \mathbb{R})$. Wtedy $\mathfrak{z}(\mathfrak{g}) = \mathbb{R}I$, $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}] = \mathfrak{sl}(n, \mathbb{R})$ oraz $\mathfrak{g} = \mathfrak{z}(\mathfrak{g}) \oplus [\mathfrak{g}, \mathfrak{g}]$. *Ćwiczenie:* sprawdź to.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \left\{ \begin{bmatrix} 0 & a & b \\ 0 & 0 & c \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \mid a, b, c \in \mathbb{R} \right\}$. Wtedy $\mathfrak{g}$ ze zwykłym komutatorem macierzy

jest algebrą Liego (zwaną *algebrą Heisenberga*). Komutator przekłada się na następujące działanie: $[(a, b, c), (a', b', c')] = (0, ac' - a'c, 0)$. W szczególności, $\mathfrak{z}(\mathfrak{g}) = \{(0, b, 0) \mid b \in \mathbb{R}\}$, ale nie istnieje takiego ideału (nawet podalgebry) $\mathfrak{a} \subset \mathfrak{g}$, że $\mathfrak{g} = \mathfrak{z}(\mathfrak{g}) \oplus \mathfrak{a}$ (tutaj rozumiemy ostatecznie wyrażenie jako sumę prostą algebr Liego). *Ćwiczenie:* sprawdź to.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{b}(n, \mathbb{R}) := \{[X_{ij}] \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{R}) \mid X_{ij} = 0 \forall i > j\}$ (algebra Liego macierzy *górnotrójkątnych*). Wtedy $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}] = \mathfrak{n}(n, \mathbb{R}) := \{[X_{ij}] \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{R}) \mid X_{ij} = 0 \forall i \geq j\}$ (algebra Liego macierzy *ściśle górnotrójkątnych*, dla $n = 3$ pokrywa się z algebrą Heisenberga). *Ćwiczenie:* sprawdź to.

Związek pomiędzy ideałami a podgrupami normalnymi:

LEMAT *Niech G będzie grupą Liego, $H \subset G$ jej wirtualna podgrupą Liego i niech $\mathfrak{g} = \text{Lie}(G), \mathfrak{h} = \text{Lie}(H)$. Wtedy H jest podgrupą normalna, jeśli i tylko jeśli $\mathfrak{h}$ jest ideałem w $\mathfrak{g}$.*

Dowód: Niech H normalna, czyli odwzorowanie $A_x : G \rightarrow G, A_x y = xyx^{-1}, x \in G$, zachowuje H : $A_x(H) \subset H$. Wtedy jego pochodna $\text{Ad}_x : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$ zachowuje $T_e H = \mathfrak{h}$, czyli $\text{Ad}_x(\mathfrak{h}) \subset \mathfrak{h}$. Innymi słowy, obraz homomorfizmu grup Liego $\text{Ad} : G \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g})$ leży w podgrupie $\text{End}^{\mathfrak{h}}(\mathfrak{g})$ endomorfizmów $\mathfrak{g}$ zachowujących $\mathfrak{h}$. Wybierzmy bazę $e_1, \dots, e_n$ w $\mathfrak{g}$ taką, że $e_1, \dots, e_k$ jest baza $\mathfrak{h}$. Endomorfizmy z $\text{End}^{\mathfrak{h}}(\mathfrak{g})$ w tej bazie mają macierze postaci blokowej $\begin{bmatrix} A & B \\ 0 & C \end{bmatrix}$.

Niech $c(t)$ będzie krzywą gładką w G o warunku $c(0) = e, \dot{c}(0) = X, X \in \mathfrak{g}$. Odwzorowanie Ad przeprowadza tę krzywą na krzywą postaci $\begin{bmatrix} A(t) & B(t) \\ 0 & C(t) \end{bmatrix}$, a jego pochodna ad przeprowadza wektor

X na $\begin{bmatrix} \dot{A}(0) & \dot{B}(0) \\ 0 & \dot{C}(0) \end{bmatrix}$. Stąd widzimy, że ad_X też zachowuje $\mathfrak{h}$, a ponieważ $X \in \mathfrak{g}$ jest dowolne, $\mathfrak{h}$ jest ideałem.

Odwrotnie, niech $\mathfrak{h}$ będzie ideałem. Wtedy $\text{ad}_X Y \in \mathfrak{h}$ dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}, Y \in \mathfrak{h}$. Stąd też $\text{Exp}(\text{ad}_X)Y \in \mathfrak{h}$, a wzór $\text{Exp}(\text{ad}_X) = \text{Ad}_{\text{exp } X}$ (zob. Wykład 2) pokazuje, że i $\text{Ad}_{\text{exp } X} Y \in \mathfrak{h}$. Ponieważ $\text{exp}(\mathfrak{g})$ generuje G , mamy $\text{Ad}_x Y \in \mathfrak{h}$ dla dowolnego $x \in G$ (istotnie, jeśli $x = \text{exp } X_1 \cdots \text{exp } X_s$, to $\text{Ad}_x = \text{Ad}_{\text{exp } X_1} \circ \cdots \circ \text{Ad}_{\text{exp } X_s}$ wskutek tego, że Ad jest reprezentacją). Teraz zostaje skorzystać ze wzoru $\text{exp}(\text{Ad}_x Y) = x \text{exp } Y x^{-1}$ (zob. Wykład 2) oraz z faktu, że $\text{exp}(\mathfrak{h})$ generuje H , żeby wywnioskować, że $x H x^{-1} \subset H$. $\square$

Forma Killinga na algebrze Liego $\mathfrak{g}$: Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebrą Liego nad ciałem $\mathbb{K}(= \mathbb{R}, \mathbb{C})$. Niech $(|)$ będzie dwuliniową formą symetryczną na $\mathfrak{g}$. Nazywamy $(|)$ *niezmienniczą*, jeśli ma własność:

$$([X, Y]|Z) + (Y|[X, Z]) = 0 \quad \forall X, Y, Z \in \mathfrak{g}$$

(innymi słowy operator ad_X jest w niej skośnie symetryczny dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}$).

PRZYKŁAD: Forma $(X|Y) := \text{Tr}(XY)$ na $\mathfrak{g} = \mathfrak{gl}(n, \mathbb{R}), \mathfrak{gl}(n, \mathbb{C})$ jest niezmiennicza: $([X, Y]|Z) = \text{Tr}([X, Y]Z) = \text{Tr}((XY - YX)Z) = \text{Tr}(XYZ - YXZ) = \text{Tr}(YZX - YXZ)$ oraz $(Y|[X, Z]) = \text{Tr}(Y[X, Z]) = \text{Tr}(YXZ - YZX) = -([X, Y]|Z)$.

PRZYKŁAD: *Forma Killinga* $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) := \text{Tr}(\text{ad}_X \text{ad}_Y)$ jest niezmiennicza dla dowolnej algebry Liego $\mathfrak{g}$: $B_{\mathfrak{g}}([X, Y], Z) = \text{Tr}(\text{ad}_{[X, Y]} \text{ad}_Z) = \text{Tr}([\text{ad}_X, \text{ad}_Y] \text{ad}_Z) = -\text{Tr}(\text{ad}_Y [\text{ad}_X, \text{ad}_Z]) = -\text{Tr}(\text{ad}_Y \text{ad}_{[X, Z]}) = -B_{\mathfrak{g}}(Y, [X, Z])$.

LEMAT Niech $\mathfrak{a} \subset \mathfrak{g}$ będzie ideałem, a $(|)$ niezmienniczą formą symetryczną na $\mathfrak{g}$. Wtedy dopełnienie ortogonalne $\mathfrak{a}^{\perp} := \{X \in \mathfrak{g} \mid (X|Y) = 0 \quad \forall Y \in \mathfrak{a}\}$ też jest ideałem.

Dowód: Niech $X \in \mathfrak{a}, Y \in \mathfrak{g}, Z \in \mathfrak{a}^{\perp}$. Wtedy $[X, Y] \in \mathfrak{a}$, skąd $0 = ([X, Y]|Z) = -(Y|[X, Z])$, co oznacza, że $[X, Y] \in \mathfrak{a}^{\perp}$. $\square$

Półprosta algebra Liego: Jest to algebra Liego z *niezdegenerowaną* formą Killinga $B_{\mathfrak{g}}$.

Uwaga: Półprosta algebra Liego ma trywialne centrum. Istotnie, centrum $\mathfrak{z}(\mathfrak{g})$ jest jądrem odwzorowania $\text{ad} : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g})$. W szczególności, $\mathfrak{z}(\mathfrak{g})$ leży w jądrze formy Killinga, które jest trywialne.

LEMAT Niech $\mathfrak{g}$ będzie półprostą algebrą Liego, a $\mathfrak{a} \subset \mathfrak{g}$ jej ideałem. Wtedy

1. Ograniczenie $B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{a} \times \mathfrak{a}}$ formy Killinga algebry $\mathfrak{g}$ do $\mathfrak{a}$ pokrywa się z $B_{\mathfrak{a}}$.
2. $\mathfrak{g} = \mathfrak{a} \oplus \mathfrak{a}^{\perp}$.
3. $\mathfrak{a}$ (i $\mathfrak{a}^{\perp}$) jest algebrą półprostą.

Dowód: *Ad. 1.* Znowu wybierzmy bazę $e_1, \dots, e_n$ w $\mathfrak{g}$ taką, że $e_1, \dots, e_k$ jest baza $\mathfrak{a}$. Endomorfizmy $\text{ad}_X^{\mathfrak{g}}, X \in \mathfrak{a}$, w tej bazie mają macierze postaci blokowej $\begin{bmatrix} A(X) & B(X) \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$, natomiast macierze $\text{ad}_X^{\mathfrak{a}}$ w bazie $e_1, \dots, e_k$ pokrywają się z $A(X)$. Widać, że $\text{Tr}(\text{ad}_X^{\mathfrak{g}} \text{ad}_Y^{\mathfrak{g}}) = \text{Tr}(A(X)A(Y)) = \text{Tr}(\text{ad}_X^{\mathfrak{a}} \text{ad}_Y^{\mathfrak{a}})$.

Ad. 2. Niech $Z \in \mathfrak{g}, X, Y \in \mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^{\perp}$. Wtedy $B_{\mathfrak{g}}(Z, [X, Y]) = -B_{\mathfrak{g}}([X, Z], Y) = 0$ (bo $[X, Z] \in \mathfrak{a}, Y \in \mathfrak{a}^{\perp}$), skąd $[X, Y]$ jest ortogonalne do całej $\mathfrak{g}$, czyli musi być zero wskutek tego, że $B_{\mathfrak{g}}$ jest niezdegenerowana. Innymi słowy, $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^{\perp}$ jest *abelową* algebrą Liego (czyli z zerowym nawiasem $[,]$).

Wybermy teraz bazę $e_1, \dots, e_n$ w $\mathfrak{g}$ inaczej, tak, żeby $e_1, \dots, e_m$ było bazą w $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$. Niech $Z \in \mathfrak{g}, T \in \mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$. Wtedy $\text{ad}_T \text{ad}_Z$ odwzorowuje $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$ w zero (bo $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$ jest ideałem jak i każde przecięcie dwóch ideałów, czyli $[Z, \mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp] \subset \mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$, a ponadto jest abelowy, czyli $[T, [Z, \mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp]] = 0$). Natomiast przestrzeń naciągnięta na wektory $e_{m+1}, \dots, e_n$ jest odwzorowywana przez endomorfizm $\text{ad}_T \text{ad}_Z$ w $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$ (bo ad_T wszystko odwzorowuje w $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$).

W wybranej bazie macierz endomorfizmu $\text{ad}_T \text{ad}_Z$ ma postać $\begin{bmatrix} 0 & * \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$, skąd $\text{Tr}(\text{ad}_T \text{ad}_Z) = 0$. wnioskujemy, że $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$ jest ortogonalne do całej przestrzeni, czyli $\mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp = \{0\}$. Niezdegenerowość $B_{\mathfrak{g}}$ implikuje równość $\dim \mathfrak{a}^\perp = \dim \mathfrak{g} - \dim \mathfrak{a}$, która daje $\mathfrak{g} = \mathfrak{a} + \mathfrak{a}^\perp$.

Ad. 3. Gdyby $B_{\mathfrak{a}}$ było zdegenerowane, istniałby nietrywialny wektor $v \in \ker B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{a} \times \mathfrak{a}} = \mathfrak{a} \cap \mathfrak{a}^\perp$. $\square$

Prosta algebra Liego: Jest to półprosta algebra Liego nie zawierająca nietrywialnych ideałów (ideały trywialne to $\{0\}$ i cała algebra).

PRZYKŁAD: Wszystkie algebry z przykładów powyżej nie są proste.

TWIERDZENIE *Półprosta algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest sumą prostą $\mathfrak{g} = \mathfrak{g}_1 \oplus \dots \oplus \mathfrak{g}_n$, gdzie każde $\mathfrak{g}_i$ jest ideałem będącym algebrą prostą. Ponadto każdy ideał algebry $\mathfrak{g}$ jest sumą prostą pewnych $\mathfrak{g}_i$.*

Dowód: Jeśli $\mathfrak{g}$ ma nietrywialny ideał $\mathfrak{a}$, rozszczepimy $\mathfrak{g}$ na $\mathfrak{a} \oplus \mathfrak{a}^\perp$. Oba ideały są półproste. Stosując powyższą procedurę do $\mathfrak{a}$ i $\mathfrak{a}^\perp$ indukcyjnie dojdziemy do ideałów prostych i otrzymamy rozkład $\mathfrak{g} = \mathfrak{g}_1 \oplus \dots \oplus \mathfrak{g}_n$. $\square$

WNIOSEK *Dla półprostej algebry Liego $\mathfrak{g}$ mamy $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}] = \mathfrak{g}$.*

Dowód: Istotnie, $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}] = [\mathfrak{g}_1, \mathfrak{g}_1] \oplus \dots \oplus [\mathfrak{g}_n, \mathfrak{g}_n]$ (bo $[\mathfrak{g}_i, \mathfrak{g}_j] = \{0\}$ dla $i \neq j$). Ponadto $[\mathfrak{g}_i, \mathfrak{g}_i]$ jest ideałem w $\mathfrak{g}_i$, czyli musi być równy $\mathfrak{g}_i$ (nie może być zero, bo wtedy $\mathfrak{g}_i$ byłaby abelową). $\square$

Półproste i proste grupy Liego: Są to grupy Liego, których algebry Liego są odpowiednio półproste i proste.

6 Zwarte i półproste algebry Liego. Cz. II

Literatura dodatkowa: [Hel00, Pos86]

Niezmienniczość formy Killinga ze względu na automorfizmy:

LEMAT Niech $\phi : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$ będzie automorfizmem algebry Liego $\mathfrak{g}$. Wtedy $B_{\mathfrak{g}}(\phi(X), \phi(Y)) = B_{\mathfrak{g}}(X, Y)$ dla dowolnych $X, Y \in \mathfrak{g}$ (czyli ϕ jest izometrią).

Dowód: Warunek automorfizmu $\phi[X, Y] = [\phi(X), \phi(Y)]$ można przepisać w postaci $\phi \circ \text{ad}_X Y = (\text{ad}_{\phi(X)} \circ \phi)Y$. Stąd $\text{ad}_{\phi(X)} = \phi \circ \text{ad}_X \circ \phi^{-1}$ oraz $B_{\mathfrak{g}}(\phi(X), \phi(Y)) = \text{Tr}(\text{ad}_{\phi(X)} \text{ad}_{\phi(Y)}) = \text{Tr}(\phi \circ \text{ad}_X \circ \phi^{-1} \phi \circ \text{ad}_Y \circ \phi^{-1}) = \text{Tr}(\text{ad}_X \text{ad}_Y) = B_{\mathfrak{g}}(X, Y)$. $\square$

Przykłady półprostych algebr Liego: Niech E_{ij} będzie macierzą $n \times n$ o jedynym niezerowym wyrazie równym 1 stojącym w i -tym wierszu i j -tej kolumnie. Wtedy ma miejsce wzór $E_{ij}E_{kl} = \delta_{jk}E_{il}$.

Dla macierzy diagonalnej $X = \sum_i x_{ii}E_{ii}$ oznaczmy $\psi_s(X) := x_{ii}$. Wtedy ψ_s jest funkcjonałem liniowym na przestrzeni D macierzy diagonalnych $n \times n$ oraz

$$[E_{ii}, E_{kl}] = (\psi_k(E_{ii}) - \psi_l(E_{ii}))E_{kl}, k \neq l$$

Według liniowości

$$[X, E_{kl}] = (\psi_k(X) - \psi_l(X))E_{kl}$$

dla dowolnej $X \in D$. Mamy też $[X, Y] = 0$ dla dowolnych $X, Y \in D$.

Rozważmy algebrę $\mathfrak{g} := \mathfrak{sl}(n, \mathbb{K})$ oraz jej podprzestrzeń $\mathfrak{h} := D \cap \mathfrak{g}$. Niech $e_{ij} := E_{ii} - E_{jj}$. Wtedy operatory $\text{ad}_X, X \in \mathfrak{h}$, są diagonalne w bazie $e_{12}, e_{13}, \dots, e_{1n}, E_{ij}, i \neq j$. W szczególności, $B_{\mathfrak{g}}(X, X) = \text{Tr}(\text{ad}_X^2) = \sum_{kl} (\psi_k(X) - \psi_l(X))^2 = \sum_{kl} (\psi_k(X)^2 + \psi_l(X)^2 - 2\psi_k(X)\psi_l(X)) = 2n \text{Tr}(X^2) - 2(\text{Tr}(X))^2 = 2n \text{Tr}(X^2)$.

Teraz niech $X \in \mathfrak{g}$ będzie dowolną macierzą diagonalizowalną, czyli istnieje takie $Y \in GL(n, \mathbb{K})$, że $Z := YXY^{-1} \in D$ (zauważmy, że odwzorowanie $X \mapsto YXY^{-1}$ jest automorfizmem $\mathfrak{g}$ oraz, że $Z \in \mathfrak{h}$). Wtedy $B_{\mathfrak{g}}(X, X) = B_{\mathfrak{g}}(Z, Z) = 2n \text{Tr}(Z^2) = 2n \text{Tr}(X^2)$.

Teraz zauważmy, że każda macierz $S \in \mathfrak{g}$ może być przybliżona macierzami diagonalizowalnymi. Istotnie, dla $\mathbb{K} = \mathbb{C}$ to wystarczy wykazać dla klatki Jordana

$$J := \begin{bmatrix} \lambda & 1 & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \lambda & 1 & \cdots & 0 \\ & & & \cdots & \\ 0 & 0 & 0 & \cdots & 1 \\ 0 & 0 & 0 & \cdots & \lambda \end{bmatrix}.$$

Niech $\lambda_1(t), \dots, \lambda_n(t)$ będą funkcjami ciągłymi takimi, że $\lambda_i(0) = \lambda, i = 1, \dots, n$, oraz $\lambda_i(t) \neq \lambda_j(t)$ gdy $i \neq j$ oraz $t \neq 0$. Wtedy macierz

$$J(t) := \begin{bmatrix} \lambda_1(t) & 1 & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \lambda_2(t) & 1 & \cdots & 0 \\ & & & \cdots & \\ 0 & 0 & 0 & \cdots & 1 \\ 0 & 0 & 0 & \cdots & \lambda_n(t) \end{bmatrix}$$

jest diagonalizowalna (bo ma spektrum proste) oraz ma własność $J(0) = J$. Dla $\mathbb{K} = \mathbb{R}$ działa podobny argument zastosowany do tzw. uogólnionych klatek Jordana.

Ostatecznie możemy skorzystać z ciągłości $B_{\mathfrak{g}}$, żeby wywnioskować, że $B_{\mathfrak{g}}(X, X) = 2n \operatorname{Tr}(X^2)$ dla wszystkich $X \in \mathfrak{g}$ oraz zastosować wzór polaryzacji do udowodnienia wzoru

$$B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = 2n \operatorname{Tr}(XY) \quad \forall X, Y \in \mathfrak{g}.$$

Forma $\operatorname{Tr}(XY)$ jest niezdegenerowana na $\mathfrak{g}$ (*Ćwiczenie*), co pokazuje, że $\mathfrak{sl}(n, \mathbb{K})$ jest algebrą półprostą.

Można też pokazać, że dla algebry Liego $\mathfrak{g} := \mathfrak{so}(n, \mathbb{K}) = \{X \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{K}) \mid X + X^T = 0\}$ macierzy antysymetrycznych spełniony jest wzór

$$B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = (n - 2) \operatorname{Tr}(XY) \quad \forall X, Y \in \mathfrak{g},$$

który pokazuje, że $\mathfrak{so}(n, \mathbb{K})$ też jest półprosta. Istotnie, dla $X = \sum_{ij} x_{ij} E_{ij} \in \mathfrak{g}$ mamy $x_{ij} = -x_{ji}$ oraz $\operatorname{Tr}(X^2) = -\sum_{ij} x_{ij}^2 = -2 \sum_{i < j} x_{ij}^2$. Jest to forma niezdegenerowana, a dla $\mathbb{K} = \mathbb{R}$ zauważamy też, że jest < 0 .

Różniczkowania algebry półprostej

LEMAT *Jeśli $\mathfrak{g}$ jest półprostą, to $\partial(\mathfrak{g}) = \operatorname{ad}(\mathfrak{g})$, czyli każde różniczkowanie jest wewnętrzne.*

Dowód: Algebra $\operatorname{ad}(\mathfrak{g})$ jest izomorficzna z $\mathfrak{g}$. Istotnie, jądro homomorfizmu $\operatorname{ad} : \mathfrak{g} \rightarrow \operatorname{End}(\mathfrak{g})$ pokrywa się z centrum $\mathfrak{z}(\mathfrak{g})$. Skoro $\mathfrak{g}$ jest półprosta, ma $\mathfrak{z}(\mathfrak{g}) = \{0\}$, stąd $\mathfrak{g}$ jest izomorficzna ze swoim obrazem względem ad .

Algebra izomorficzna z półprostą sama jest półprosta (dowód tego jest bardzo podobny do dowodu Lematu na początku tego wykładu).

Okazuje się, że $\operatorname{ad}(\mathfrak{g})$ jest ideałem w $\partial(\mathfrak{g})$: $[d, \operatorname{ad}_X] = \operatorname{ad}_{dX}$, $d \in \partial(\mathfrak{g})$, $X \in \mathfrak{g}$ (*Ćwiczenie*: udowodnij ten wzór). Rozważmy ideał $\mathfrak{a} := (\operatorname{ad}(\mathfrak{g}))^\perp$ (dopełnienie ortogonalne względem $B_{\partial(\mathfrak{g})}$) w $\partial(\mathfrak{g})$. Udowodnimy teraz, że $\mathfrak{a} = \{0\}$.

Niech $d \in \mathfrak{a}$. Wtedy $[d, \operatorname{ad}_X] \in \mathfrak{a} \cap \operatorname{ad}(\mathfrak{g})$. Ostatnia przestrzeń jest zerowa, ponieważ $\mathfrak{a} \cap \operatorname{ad}(\mathfrak{g}) = \ker B_{\partial(\mathfrak{g})}|_{\operatorname{ad}(\mathfrak{g}) \times \operatorname{ad}(\mathfrak{g})} = B_{\operatorname{ad}(\mathfrak{g})} = \{0\}$. Mamy $0 = [d, \operatorname{ad}_X] = \operatorname{ad}_{dX}$ dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}$. Stąd $dX \in \mathfrak{z}(\mathfrak{g})$, czyli $dX = 0$ i $d = 0$. $\square$

WNIOSEK *Dla algebry półprostej $\mathfrak{g}$ nad $\mathbb{R}$ grupa dołączona $\operatorname{Int}(\mathfrak{g})$ pokrywa się ze składową jedyinki grupy automorfizmów $\operatorname{Aut}(\mathfrak{g})$. W szczególności $\operatorname{Int}(\mathfrak{g})$ jest prawdziwą podgrupą Liego w $\operatorname{Aut}(\mathfrak{g})$.*

Zwarta algebra Liego: Jest to algebra Liego $\mathfrak{g}$ nad $\mathbb{R}$ taka, że jej grupa dołączona $\operatorname{Int}(\mathfrak{g})$ jest zwarta.

TWIERDZENIE *1. Niech $\mathfrak{g}$ będzie półprostą algebrą Liego nad $\mathbb{R}$. Wtedy $\mathfrak{g}$ jest zwarta jeśli i tylko jeśli gdy $B_{\mathfrak{g}} < 0$.*

2. Każda zwarta algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest sumą prostą $\mathfrak{z}(\mathfrak{g}) + [\mathfrak{g}, \mathfrak{g}]$, gdzie ideał $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}]$ jest półprosty i zwarty.

Dowód: Niech $\mathfrak{g}$ będzie półprosta z $B_{\mathfrak{g}} < 0$, a $O(\mathfrak{g}) \subset GL(\mathfrak{g})$ oznacza grupę endomorfizmów zachowujących $B_{\mathfrak{g}}$. Wtedy $O(\mathfrak{g})$ jest zwarta (jest to domknięty podzbiór sfery $\text{Tr}(XX^T) = \text{Tr}(I)$), mamy też zwartość $\text{Aut}(\mathfrak{g}) \subset O(\mathfrak{g})$ (jako domkniętego podzbioru zbioru zwartego) oraz zwartość $\text{Int}(\mathfrak{g})$.

Odwrotnie, niech $\mathfrak{g}$ będzie zwarta. Wtedy $G := \text{Int}(\mathfrak{g}) \subset GL(\mathfrak{g})$ jest zwartą podgrupą Liego. Istnieje wtedy niezmienniczy względem G dodatnio określony iloczyn skalarny $(\cdot, \cdot)$ na $\mathfrak{g}$ (dowód istnienia - poprzez uśrednienie, podobnie do przypadku grup skończonych, zob. Wykład 6 z Teorii grup I). W bazie ortonormalnej macierze endomorfizmów z $\text{Int}(\mathfrak{g})$ są ortogonalne, a macierze elementów z $\text{ad}(\mathfrak{g})$ są antysymetryczne. Mamy

$$B_{\mathfrak{g}}(X, X) = \text{Tr}(\text{ad}_X \text{ad}_X) = \sum_{ij} x_{ij} x_{ji} = - \sum_{ij} x_{ij}^2 \leq 0,$$

tutaj x_{ij} jest macierzą endomorfizmu ad_X w wybranej bazie ortonormalnej. Równość osiąga się wtedy i tylko wtedy, gdy $\text{ad}_X = 0$, czyli $X \in \mathfrak{z}(\mathfrak{g})$. Rozważmy teraz dopełnienie ortogonalne $\mathfrak{g}'$ do $\mathfrak{z}(\mathfrak{g})$ względem $(\cdot, \cdot)$. Niezmienniczość tego iloczynu ze względu na $\text{ad}(\mathfrak{g})$ pokazuje, że $\mathfrak{g}'$ też jest ideałem, skąd $B_{\mathfrak{g}'} = B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{g}' \times \mathfrak{g}'}$. Przestrzeń $\mathfrak{g}'$ jest dopełniająca do $\mathfrak{z}(\mathfrak{g}) = \ker B_{\mathfrak{g}}$, dlatego $B_{\mathfrak{g}'}$ jest niezdegenerowana i < 0 . Stąd $\mathfrak{g}'$ jest półprosta i zwarta. Ponadto $[\mathfrak{g}', \mathfrak{g}'] = \mathfrak{g}'$, skąd $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}] = [\mathfrak{g}', \mathfrak{g}'] = \mathfrak{g}'$. $\square$

WNIOSEK *Algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest zwarta wtedy i tylko wtedy gdy jest algebrą Liego pewnej zwartej grupy Liego.*

Dowód: Jeśli $\mathfrak{g}$ jest zwarta, to $\mathfrak{g} = \text{Lie}(\mathbb{T} \times \text{Int}(\mathfrak{g}))$, gdzie $\mathbb{T}$ jest torusem wymiaru $\dim \mathfrak{z}(\mathfrak{g})$. Jeśli $\mathfrak{g} = \text{Lie}(G)$ dla zwartej G , to $\text{Int}(\mathfrak{g}) \cong G_0 / (Z \cap G_0)$ (tutaj G_0 składowa jedyńki grupy G). $\square$

PRZYKŁADY: Grupy Liego $O(n, \mathbb{R}) = \{x \in GL(n, \mathbb{R}) \mid xx^T = I\}$, $SO(n, \mathbb{R}) = \{x \in O(n, \mathbb{R}) \mid \det x = 1\}$, $U(n) = \{x \in GL(n, \mathbb{C}) \mid x\bar{x}^T = I\}$, $SU(n) = \{x \in U(n) \mid \det x = 1\}$ i odpowiednie algebry Liego $\mathfrak{o}(n, \mathbb{R}) = \{X \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{R}) \mid X + X^T = 0\} = \mathfrak{so}(n, \mathbb{R})$, $\mathfrak{u}(n) = \{X \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{C}) \mid X + \bar{X}^T = 0\}$, $\mathfrak{su}(n) = \{X \in \mathfrak{u}(n) \mid \text{Tr } X = 0\}$ są zwarte (*Ćwiczenie:* sprawdź to).

7 Rozwiązalne i nilpotentne algebry Liego. Twierdzenie Leviego.

Literatura dodatkowa: [Woj86, Pos86]

Rozwiązalne i nilpotentne algebry Liego: Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebrą Liego. Połóżmy $\mathfrak{g}^0 := \mathfrak{g}$, $\mathfrak{g}^n := [\mathfrak{g}^{n-1}, \mathfrak{g}^{n-1}]$ oraz $\mathfrak{g}_0 := \mathfrak{g}$, $\mathfrak{g}_n = [\mathfrak{g}, \mathfrak{g}_{n-1}]$, $n = 1, 2, \dots$. Otrzymujemy ciągi ideałów (*Ćwiczenie:* udowodnij, że $\mathfrak{g}^n, \mathfrak{g}_n$ są ideałami w $\mathfrak{g}$)

$$\mathfrak{g} = \mathfrak{g}^0 \supset \mathfrak{g}^1 \supset \dots$$

$$\mathfrak{g} = \mathfrak{g}_0 \supset \mathfrak{g}_1 \supset \dots,$$

o własności $\mathfrak{g}_n \supset \mathfrak{g}^n$. Mówimy, że $\mathfrak{g}$ jest *rozwiązalna (nilpotentna)* jeśli istnieje takie $N \in \mathbb{N}$, że $\mathfrak{g}^N = \{0\}$ ($\mathfrak{g}_N = \{0\}$). Powyższa własność pokazuje, że każda algebra nilpotentna jest rozwiązalna.

PRZYKŁAD: Każda algebra abelowa $\mathfrak{g}$ (np. 1-wymiarowa) jest nilpotentna. Istotnie, $\mathfrak{g}_1 = \{0\}$.

PRZYKŁAD: Niech $M(k) := \{[X_{ij}] \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{K}) \mid X_{ij} = 0 \forall i \geq j + k\}$, $k = 0, 1, \dots$ będzie zbiorem macierzy o wyrazach zerowych poniżej „ k -tej górnej diagonalii” (0-diagonala to diagonalna główna). Wtedy $M(k)M(l) \subset M(k+l)$ (dokładniej $M(k)M(l) = M(k+l)$). Stąd mamy, że algebra Liego macierzy ściśle górnotrójkątnych $\mathfrak{g} = \mathfrak{n}(n, \mathbb{K}) = M(1)$ jest nilpotentna. Istotnie, $\mathfrak{g}_1 = [M(1), M(1)] \subset M(2)$, $\mathfrak{g}_2 = [M(1), \mathfrak{g}_1] \subset M(3), \dots, \mathfrak{g}_k = [M(1), \mathfrak{g}_{k-1}] \subset M(k+1)$, skąd $\mathfrak{g}_n = \{0\}$.

PRZYKŁAD: Algebra Liego $\mathfrak{g} = \mathfrak{b}(n, \mathbb{K}) = M(0)$ macierzy górnotrójkątnych jest rozwiązalna. Istotnie, $\mathfrak{g}^1 = [M(0), M(0)] \subset M(1)$ (tutaj wykorzystujemy fakt, że dla $X, Y \in M(0)$ wyrazy diagonalne w iloczynach XY, YX są takie same). Dalej, $\mathfrak{g}^2 = [\mathfrak{g}^1, \mathfrak{g}^1] \subset [M(1), M(1)] \subset M(2)$, $\mathfrak{g}^3 = [\mathfrak{g}^2, \mathfrak{g}^2] \subset [M(2), M(2)] \subset M(4)$, $\mathfrak{g}^4 \subset M(8), \dots, \mathfrak{g}^k \subset M(2^{k-1})$.

Zauważmy, że $\mathfrak{g}$ nie jest nilpotentna: $\mathfrak{g}_1 = [M(0), M(0)] = M(1)$, $\mathfrak{g}_2 = [M(0), M(1)] = M(1), \dots, \mathfrak{g}_k = [M(0), M(k-1)] = M(1)$.

Związki z formą Killinga: Jeśli $\mathfrak{g}$ nilpotentna, z definicji wynika, że $\text{ad}_{X_1} \circ \dots \circ \text{ad}_{X_N} = 0$ dla wystarczająco dużych N i dowolnych $X_1, \dots, X_N \in \mathfrak{g}$. W szczególności ad_X jest operatorem nilpotentnym dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}$ (przypomnijmy, że operator L jest nilpotentny, jeśli $L^N = 0$ dla pewnego $N \in \mathbb{N}$). Stąd mamy też, że $B_{\mathfrak{g}} \equiv 0$, ponieważ $B_{\mathfrak{g}}(X, X) = \text{Tr}(\text{ad}_X^2)$, a ślad operatora nilpotentnego jest równy zero (*dłaczego?*) (wykorzystujemy tu również tożsamość polaryzacyjną $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = (B_{\mathfrak{g}}(X+Y, X+Y) - B_{\mathfrak{g}}(X, X) - B_{\mathfrak{g}}(Y, Y))/2$).

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} = \text{Span}_{\mathbb{C}}\{e_1, e_2, e_3\}$, $[e_1, e_2] = e_2$, $[e_1, e_3] = ie_3$, $[e_2, e_3] = 0$. Wtedy $\text{ad}_{e_1} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & i \end{bmatrix}$, $\text{ad}_{e_2} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ -1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$, $\text{ad}_{e_3} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ -i & 0 & 0 \end{bmatrix}$ i $B_{\mathfrak{g}} \equiv 0$. *Ćwiczenie:* Sprawdzić bezpośrednio, że 1) $\mathfrak{g}$ jest algebrą Liego; 2) $\mathfrak{g}$ jest rozwiązalna; 3) $\mathfrak{g}$ nie jest nilpotentna.

Ostatni punkt wynika też z następującego twierdzenia (bo ad_{e_1} nie jest nilpotentny), które przyjmujemy bez dowodu.

TWIERDZENIE (Engel) Algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest nilpotentna, jeśli ad_X jest operatorem nilpotentnym dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}$.

Punkt 2) powyższego ćwiczenia jest wnioskiem z następnego twierdzenia, które też przyjmujemy bez dowodu.

TWIERDZENIE (*Kryterium Cartana rozwiązalności*) Algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest rozwiązalna wtedy i tylko wtedy, gdy $\ker B_{\mathfrak{g}} \supset [\mathfrak{g}, \mathfrak{g}]$ (inaczej $[\mathfrak{g}, \mathfrak{g}]^{\perp} = \mathfrak{g}$).

Iloczyn półprosty algebr Liego $\mathfrak{g}_1, \mathfrak{g}_2$: Niech $f : \mathfrak{g}_2 \rightarrow \mathfrak{d}(\mathfrak{g}_1)$ będzie homomorfizmem algebr Liego. Na sumie prostej $\mathfrak{g}_2 \oplus \mathfrak{g}_1$ przestrzeni liniowych określamy nawias $[(X_2, X_1), (Y_2, Y_1)] := ([X_2, Y_2]_2, [X_1, Y_1]_1 + f_{X_2}Y_1 - f_{Y_2}X_1)$, gdzie $f_X := f(X), X \in \mathfrak{g}_2$. *Ćwiczenie:* sprawdź, że jest to nawias Liego na $\mathfrak{g}_2 \oplus \mathfrak{g}_1$. Oznaczamy $\mathfrak{g}_2 \times \mathfrak{g}_1 := (\mathfrak{g}_2 \oplus \mathfrak{g}_1, [,])$.

Rozszerzenia algebr Liego: Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebra Liego a $\mathfrak{a} \subset \mathfrak{g}$ jej ideałem. *Ćwiczenie:* 1) udowodnij, że działanie $[X + \mathfrak{a}, Y + \mathfrak{a}] := [X, Y] + \mathfrak{a}$ na przestrzeni ilorazowej $\mathfrak{g}/\mathfrak{a}$ jest określone poprawnie i zadaje strukturę algebry Liego; 2) pokaż, że jądro $\ker \phi$ dowolnego homomorfizmu algebr Liego $\phi : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{h}$ jest ideałem w $\mathfrak{g}$, a jego obraz $\text{im } \phi$ podalgebra w $\mathfrak{h}$; 3) udowodnij, że algebry Liego $\text{im } \phi$ i $\mathfrak{g}/\ker \phi$ są izomorficzne.

Ciągiem dokładnym algebr Liego nazywamy ciąg

$$\cdots \rightarrow \mathfrak{g}_{k-1} \xrightarrow{\phi_{k-1}} \mathfrak{g}_k \xrightarrow{\phi_k} \mathfrak{g}_{k+1} \rightarrow \cdots \quad (3)$$

algebr Liego i homomorfizmów pomiędzy nimi o własności $\ker \phi_k = \text{im } \phi_{k-1}$ dla dowolnego k . *Rozszerzeniem* algebry Liego $\mathfrak{g}_2$ za pomocą algebry Liego $\mathfrak{g}_1$ nazywamy *krótki ciąg dokładny*

$$0 \rightarrow \mathfrak{g}_1 \xrightarrow{\iota} \mathfrak{g} \xrightarrow{\pi} \mathfrak{g}_2 \rightarrow 0.$$

Powyższe ćwiczenie pokazuje, że $\mathfrak{g}_1$ jest ideałem w $\mathfrak{g}$ oraz że $\mathfrak{g}_2 \cong \mathfrak{g}/\mathfrak{g}_1$. Rozszerzenie (3) nazywamy *trywialnym* lub *rozszczepialnym*, jeśli istnieje cięcie $s : \mathfrak{g}_2 \rightarrow \mathfrak{g}$ homomorfizmu π (czyli odwzorowanie liniowe o własności $\pi \circ s = \text{Id}_{\mathfrak{g}_2}$) będące homomorfizmem algebr Liego.

LEMAT *Jeśli rozszerzenie (3) jest rozszczepialne, algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest izomorficzna z iloczynem półprostym algebr Liego $\mathfrak{g}_2$ i $\mathfrak{g}_1$.*

Dowód: Za pośrednictwem włożenia ι oraz cięcia s utożsamiamy $\mathfrak{g}$ (jako przestrzeń liniową) z $\mathfrak{g}_2 \oplus \mathfrak{g}_1$.

Homomorfizm $f : \mathfrak{g}_2 \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g}_1)$ budujemy w sposób następujący. Dla $X \in \mathfrak{g}_2$ mamy $\text{ad}_X \mathfrak{g}_1 \subset \mathfrak{g}_1$ (wskutek tego, że $\mathfrak{g}_1$ jest ideałem). Otrzymaliśmy więc odwzorowanie $f : X \mapsto \text{ad}_X|_{\mathfrak{g}_1} : \mathfrak{g}_2 \rightarrow \mathfrak{d}(\mathfrak{g}_1)$ będące homomorfizmem algebr Liego (ponieważ $X \mapsto \text{ad}_X : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{d}(\mathfrak{g})$ jest homomorfizmem).

Skoro $\iota(\mathfrak{g}_1) = (0, \mathfrak{g}_1)$ oraz $s(\mathfrak{g}_2) = (\mathfrak{g}_2, 0)$ są podalgebrami, mamy $[(0, X_1), (0, Y_1)] = (0, [X_1, Y_1]_1)$, $[(X_2, 0), (Y_2, 0)] = ([X_2, Y_2]_2, 0)$. Stąd $[(X_2, X_1), (Y_2, Y_1)] = [(X_2, 0) + (0, X_1), (Y_2, 0) + (0, Y_1)] = ([X_2, Y_2]_2, 0) + (0, [X_1, Y_1]_1) + [(X_2, 0), (0, Y_1)] + [(0, X_1), (Y_2, 0)] = ([X_2, Y_2]_2, 0) + (0, [X_1, Y_1]_1) + (0, f_{X_2}Y_1) - (0, f_{Y_2}X_1) = ([X_2, Y_2]_2, [X_1, Y_1]_1 + f_{X_2}Y_1 - f_{Y_2}X_1)$. $\square$

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebra Heisenberga, $\mathfrak{g} = \{(x, y, z) \mid x, y, z \in \mathbb{R}\}, [(x, y, z), (x_1, y_1, z_1)] = (0, xz_1 - zx_1, 0)$. Wtedy $\mathfrak{g}_1 := \{(0, y, 0) \mid y \in \mathbb{R}\}$ jest ideałem w $\mathfrak{g}$. *Ćwiczenie:* udowodnij, że $\mathfrak{g}_2 := \mathfrak{g}/\mathfrak{g}_1$ jest 2-wymiarową algebra abelową i że rozszerzenie $0 \rightarrow \mathfrak{g}_1 \rightarrow \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}_2 \rightarrow 0$ nie jest rozszczepialne.

Radykał algebry Liego $\mathfrak{g}$:

LEMAT *Jeśli $\mathfrak{g}$ jest rozwiązalną algebra Liego, to dowolna jej podalgebra $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ jest rozwiązalna oraz algebra ilorazowa $\mathfrak{g}/\mathfrak{a}$ względem dowolnego ideału $\mathfrak{a} \subset \mathfrak{g}$ jest rozwiązalna. Odwrotnie, jeśli $\mathfrak{g}$ algebra Liego, $\mathfrak{a} \subset \mathfrak{g}$ ideał rozwiązalny oraz algebra ilorazowa $\mathfrak{g}/\mathfrak{a}$ jest rozwiązalna, to $\mathfrak{g}$ też jest rozwiązalna.*

Dowód: Mamy $\mathfrak{h}^n \subset \mathfrak{g}^n$, stąd pierwsza teza. Niech $\pi : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}/\mathfrak{a}$ będzie rzutem naturalnym. Wtedy $(\mathfrak{g}/\mathfrak{a})^n = \pi(\mathfrak{g}^n)$, stąd druga teza.

Teraz niech $(\mathfrak{g}/\mathfrak{a})^N = \{0\}$ dla pewnego N . Wtedy $\mathfrak{g}^N = \mathfrak{a}$ i, jeśli $\mathfrak{a}^M = \{0\}$, to $\mathfrak{g}^{N+M} = \mathfrak{a}^M = \{0\}$.
□

LEMAT *Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebrą Liego, a $\mathfrak{a}_1, \mathfrak{a}_2 \subset \mathfrak{g}$ jej ideałami rozwiązalnymi. Wtedy $\mathfrak{a}_1 + \mathfrak{a}_2$ też jest ideałem rozwiązalnym.*

Dowód: Suma dwóch ideałów jest ideałem (oczywiste). Mamy izomorfizm algebr Liego $(\mathfrak{a}_1 + \mathfrak{a}_2)/\mathfrak{a}_2 = \mathfrak{a}_1/(\mathfrak{a}_1 \cap \mathfrak{a}_2)$. Ostatnia algebra jest rozwiązalna, a ideał $\mathfrak{a}_2 \subset \mathfrak{a}_1 + \mathfrak{a}_2$ też jest rozwiązalny. Stąd $\mathfrak{a}_1 + \mathfrak{a}_2$ jest algebrą rozwiązalną. □

Sumę wszystkich ideałów rozwiązalnych danej algebry Liego $\mathfrak{g}$ nazywamy *radykałem* tej algebry i oznaczamy $\mathfrak{r}(\mathfrak{g})$. Następujące twierdzenie przyjmujemy bez dowodu.

TWIERDZENIE *Niech $\mathfrak{g}$ będzie dowolną algebrą Liego. Wtedy*

1. $\mathfrak{r}(\mathfrak{g}) = [\mathfrak{g}, \mathfrak{g}]^\perp$ (dopełnienie ortogonalne w sensie formy Killinga $B_{\mathfrak{g}}$);
2. algebra ilorazowa $\mathfrak{g}/\mathfrak{r}(\mathfrak{g})$ jest półprosta;
3. rozszerzenie $0 \rightarrow \mathfrak{r}(\mathfrak{g}) \rightarrow \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}/\mathfrak{r}(\mathfrak{g}) \rightarrow 0$ jest rozszczepialne.

Uwagi: Z pierwszego punktu wynika, że radykał algebry półprostej jest trywialny. Ostatni punkt jest znany jako twierdzenie Leviego. Wynika z niego, że każda algebra Liego $\mathfrak{g}$ jest iloczynem półprostym $\mathfrak{g}_2 \ltimes \mathfrak{r}(\mathfrak{g})$ swojego radykału oraz pewnej algebry półprostej $\mathfrak{g}_2$. Algebry półproste są sklasyfikowane. Klasyfikacja algebr rozwiązalnych to problem otwarty.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g}_2 := \mathfrak{so}(n, \mathbb{R})$ będzie algebrą Liego grupy obrotów. Wtedy $\mathfrak{g}_2$ działa w sposób naturalny na $\mathbb{R}^n$ za pomocą włożenia $f : \mathfrak{g}_1 \rightarrow \text{End}(\mathbb{R}^n)$. Odpowiedni iloczyn półprosty $\mathfrak{g} := \mathfrak{g}_2 \ltimes \mathbb{R}^n$ nazywamy algebrą *euklidesową* i oznaczamy $\mathfrak{e}(n, \mathbb{R})$. Jest to algebra Liego grupy Liego przekształceń euklidesowych $\mathbb{R}^n$. Tutaj $\mathfrak{r}(\mathfrak{g}) = \mathbb{R}^n$ jest ideałem abelowym.

8 Podalgebra Cartana i rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe. Cz. I

Literatura dodatkowa: [Hel00]

W tym wykładzie będziemy zakładać, że $\mathfrak{g}$ jest półprostą algebrą Liego nad $\mathbb{C}$. Naszym celem jest badanie struktury takich algebr.

Podalgebra Cartana $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$: Jest to podalgebra Liego o własnościach: 1) $\mathfrak{h}$ jest maksymalna abelową podalgebrą Liego w $\mathfrak{g}$ (czyli każda abelowa podalgebra $\mathfrak{h}' \subset \mathfrak{g}$ zawierająca $\mathfrak{h}$ pokrywa się z $\mathfrak{h}$); 2) dla dowolnego $X \in \mathfrak{h}$ endomorfizm $\text{ad}_X \in \text{End}(\mathfrak{g})$ jest półprosty (= diagonalizowalny).

Okazuje się, że w każdej półprostej $\mathfrak{g}$ istnieje podalgebra Cartana (zob. twierdzenie poniżej) oraz że każde dwie podalgebry Cartana $\mathfrak{h}_1, \mathfrak{h}_2$ są „sprzężone”, czyli istnieje $\sigma \in \text{Aut}(\mathfrak{g})$ takie, że $\sigma\mathfrak{h}_1 = \mathfrak{h}_2$.

Elementy regularne a podalgebra Cartana: Niech $H \in \mathfrak{g}$, oznaczmy $\mathfrak{g}(H, \lambda) := \{X \in \mathfrak{g} \mid (\text{ad}_H - \lambda \text{Id})^k X = 0 \text{ dla pewnego } k\}$. Przestrzeń $\mathfrak{g}(H, \lambda)$ jest zerowa, jeśli λ nie należy do spektrum ad_H , lub pokrywa się z przestrzenią pierwiastkową endomorfizmu ad_H , jeśli λ jest jedną z wartości własnych.

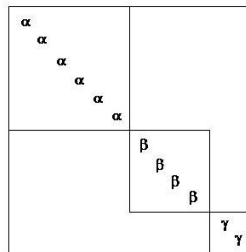
Element $H \in \mathfrak{g}$ nazywamy *regularnym*, jeśli

$$\dim \mathfrak{g}(H, 0) = \min_{X \in \mathfrak{g}} \dim \mathfrak{g}(X, 0).$$

Zauważmy, że przestrzeń $\mathfrak{g}(H, 0)$ zawiera podalgebrę $\mathfrak{g}_H := \{X \in \mathfrak{g} \mid \text{ad}_X H = 0\}$ będącą algebrą Liego stabilizatora $G_H := \{x \in G \mid \text{Ad}_x H = H\}$ elementu H względem działania dołączonego. Jeśli ad_H jest półprosty, rozkład Jordana pokazuje, że $\mathfrak{g}(H, 0) = \ker \text{ad}_H = \mathfrak{g}_H$.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{sl}(n, \mathbb{C})$, a $H \in \mathfrak{g}$ będzie macierzą diagonalną. Wtedy ad_H będzie endomorfizmem półprosty. Istotnie, macierze $H_{12} := E_{11} - E_{22}, H_{23} := E_{22} - E_{33}, \dots, H_{n-1,n} := E_{n-1,n-1} - E_{nn}$ tworzą bazę przestrzeni $\mathfrak{h}$ macierzy diagonalnych bezśladowych i H można wyrazić jako kombinację liniową tych macierzy. Z drugiej strony $\text{ad}_{H_{ij}}$ jest diagonalny w bazie $H_{i'j'}, E_{kl}, k \neq l$: $[H_{ij}, H_{i'j'}] = 0, [H_{ij}, E_{ij}] = 2E_{ij}, [H_{ij}, E_{ji}] = -2E_{ji}, [H_{ij}, E_{ij'}] = E_{ij'}, j' \neq j, [H_{ij}, E_{i'j}] = -E_{i'j}, i' \neq i$.

Stąd $\mathfrak{g}(H, 0) = \mathfrak{g}_H$. Niech teraz H_0 , ma spektrum proste (czyli nie ma krotnych wartości własnych). Łatwo widzieć, że wtedy $\mathfrak{g}_H = \mathfrak{h}$. W przypadku, gdy H ma krotności w spektrum, algebra $\mathfrak{g}_H$ jest większa, jak to ilustruje następujący rysunek:

Ćwiczenie: pokaż, że $\dim \mathfrak{g}(H, 0) = \dim \mathfrak{g}_H = n - 1$ jest minimalnym możliwym wymiarem, czyli H jest elementem regularnym w przypadku prostego spektrum (*skorzystaj z rozkładu Jordana*). W ogólności jest prawdziwe następujące twierdzenie, które przyjmujemy bez dowodu.

TWIERDZENIE Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebrą półprostą nad $\mathbb{C}$, a $H_0 \in \mathfrak{g}$ będzie elementem regularnym. Wtedy $\mathfrak{g}(H_0, 0)$ jest podalgebrą Cartana w $\mathfrak{g}$.

Pierwiaski i podprzestrzenie pierwiaskowe:

LEMAT Niech $A, B \in \text{End}(V)$ będą półprostymi komutującymi endomorfizmami przestrzeni liniowej V . Wtedy A i B są jednocześnie diagonalizowalne, czyli istnieje baza przestrzeni V składająca się z wektorów własnych operatorów A i B .

Dowód: Niech $v \in V$ będzie wektorem własnym operatora A odpowiadającym wartości własnej λ : $Av = \lambda v$. Wtedy Bv też jest wektorem własnym operatora A odpowiadającym wartości własnej λ : $ABv = BAv = B\lambda v = \lambda Bv$. Stąd podprzestrzeń własna $V' := V(A, \lambda) = \{v \in V \mid Av = \lambda v\}$ operatora A jest podprzestrzenią niezmienniczą operatora B . Ograniczenie $B|_{V'}$ jest operatorem diagonalizowalnym, czyli istnieje baza przestrzeni V' , w której $B|_{V'}$ jest diagonalny. W tej że bazie $A|_{V'}$ jest skalarny. Wybierając podobne bazy we wszystkich przestrzeniach własnych operatora A , otrzymujemy wynik. $\square$

W dalszej części wykładu $\mathfrak{h}$ będzie oznaczało ustaloną podalgebrę Cartana w $\mathfrak{g}$.

Zauważmy, że operatory $\text{ad}_H, H \in \mathfrak{h}$, są diagonalizowalne i komutujące, skąd wnioskujemy, że w $\mathfrak{g}$ istnieje baza złożona z wektorów własnych wszystkich operatorów ad_H . Niech $X \in \mathfrak{g}$ będzie elementem takiej bazy. Wtedy $\text{ad}_H X = \alpha(H)X$, gdzie $\alpha(H)$ odpowiednia wartość własna. Okazuje się, że α liniowo zależy od H . Istotnie, $\alpha(\beta_1 H_1 + \beta_2 H_2)X = \text{ad}_{\beta_1 H_1 + \beta_2 H_2} X = \beta_1 \text{ad}_{H_1} X + \beta_2 \text{ad}_{H_2} X = (\beta_1 \alpha(H_1) + \beta_2 \alpha(H_2))X$.

Niech teraz $\alpha \in \mathfrak{h}^*$ będzie dowolnym funkcjonałem liniowym na $\mathfrak{h}$. Oznaczmy

$$\mathfrak{g}^\alpha := \{X \in \mathfrak{g} \mid \text{ad}_H X = \alpha(H)X \ \forall H \in \mathfrak{h}\}.$$

Funkcjonał α nazywamy *pierwiastkiem* $\mathfrak{g}$ względem $\mathfrak{h}$, jeśli $\mathfrak{g}^\alpha \neq \{0\}$ (a odpowiednie $\mathfrak{g}^\alpha$ nazywamy *podprzestrzenią pierwiastkową*).

LEMAT 1. $\mathfrak{g}^0 = \mathfrak{h}$;

2. dla dowolnych $\alpha, \beta \in \mathfrak{h}^*$ mamy $[\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^\beta] \subset \mathfrak{g}^{\alpha+\beta}$.

Dowód: Ad. 1. Mamy $\mathfrak{g}^0 = \{X \in \mathfrak{g} \mid [\mathfrak{h}, X] = 0\}$, czyli $\mathfrak{g}^0$ składa się z elementów $\mathfrak{g}$ komutujących z $\mathfrak{h}$. Ale $\mathfrak{h}$ z definicji jest maksymalną podalgebrą abelową, czyli takie elementy leżą jedynie w $\mathfrak{h}$.

Ad. 2. niech $X \in \mathfrak{g}^\alpha, Y \in \mathfrak{g}^\beta$. Wtedy $\text{ad}_H[X, Y] = [\text{ad}_H X, Y] + [X, \text{ad}_H Y] = (\alpha(H) + \beta(H))[X, Y]$ dla dowolnego $H \in \mathfrak{h}$, skąd $[X, Y] \in \mathfrak{g}^{\alpha+\beta}$. $\square$

Niech $\Delta \subset \mathfrak{h}^*$ oznacza zbiór *niezerowych* pierwiastków.

TWIERDZENIE 1. $\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{\alpha \in \Delta} \mathfrak{g}^\alpha$ (suma prosta podprzestrzeni).

2. $\dim \mathfrak{g}^\alpha = 1$ dla każdego $\alpha \in \Delta$.

3. Niech α, β będą dwoma pierwiastkami o własności $\alpha + \beta \neq 0$. Wtedy $B_{\mathfrak{g}}(\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^\beta) = 0$.

4. Ograniczenie $B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{h} \times \mathfrak{h}}$ jest niezdegenerowane. W szczególności dla każdego $\alpha \in \mathfrak{h}^*$ istnieje jedyny element $H_\alpha \in \mathfrak{h}$ taki, że $B_{\mathfrak{g}}(H, H_\alpha) = \alpha(H)$ dla wszystkich $H \in \mathfrak{h}$.

5. Jeśli $\alpha \in \Delta$, to $-\alpha \in \Delta$ oraz

$$[\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^{-\alpha}] = \mathbb{C}H_\alpha,$$

przy czym $\alpha(H_\alpha) \neq 0$.

Dowód w następnym Wykładzie.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{sl}(n+1, \mathbb{C}) =: \mathfrak{a}_n$ oraz $H_i := E_{ii} - E_{i+1, i+1}, i = 1, \dots, n$. Wtedy $\mathfrak{h} = \sum_i \mathbb{C}H_i$ (algebra diagonalnych macierzy bezśladowych) oraz

$$\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{i \neq j} \mathbb{C}E_{ij}.$$

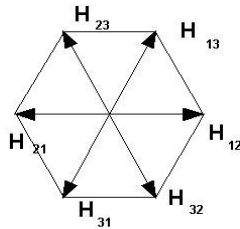
Dla $H \in \mathfrak{h}$ niech $e_i(H)$ oznacza odpowiedni element diagonalny. Mamy

$$[H, E_{ij}] = (e_i(H) - e_j(H))E_{ij},$$

czyli pierwiastek odpowiadający przestrzeni pierwiastkowej $\mathbb{C}E_{ij}$ jest równy $e_i - e_j \in \mathfrak{h}^*, ij \in \{1, \dots, n+1\}$.

Już obliczyliśmy, że $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = 2(n+1) \text{Tr}(XY), X, Y \in \mathfrak{g}$. Jasne, że ograniczenie takiej formy na $\mathfrak{h}$ jest niezdegenerowane. W szczególności, $B_{\mathfrak{g}}(H, H_{ij}) = (e_i - e_j)(H)$ dla macierzy $H_{ij} = \frac{1}{2(n+1)}(E_{ii} - E_{jj})$.

Rozważmy przestrzeń $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}} := \sum_{ij} \mathbb{R}H_{ij}$. W przypadku $n = 2$ jest to 2-wymiarowa przestrzeń rzeczywista, a układ pierwiastków wygląda w niej następująco:

9 Podalgebry Cartana i rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe. Cz. II

Literatura dodatkowa: [Hel00]

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{so}(2n, \mathbb{C}) = \{X \in \mathfrak{gl}(2n, \mathbb{C}) \mid X + X^T = 0\} =: \mathfrak{d}_n$ oraz $H_1 := E_{12} - E_{21}$, $H_2 = E_{34} - E_{43}, \dots, H_n := E_{2n-1, 2n} - E_{2n, 2n-1}$, czyli $H_i := E_{2i-1, 2i} - E_{2i, 2i-1}$, $i = 1, \dots, n$. Oznaczmy też $F_{ij} := E_{ij} - E_{ji}$ oraz

$$G_{jk}^+ := F_{2j-1, 2k-1} + F_{2j, 2k} + i(F_{2j-1, 2k} - F_{2j, 2k-1})$$

$$G_{jk}^- := F_{2j-1, 2k-1} - F_{2j, 2k} + i(F_{2j-1, 2k} + F_{2j, 2k-1}),$$

gdzie $j, k \in \{1, \dots, n\}$, $j \neq k$. Na przykład dla $n = 2$ mamy:

$$H_1 = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 & 0 \\ -1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}, G_{12}^+ = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 & i \\ 0 & 0 & -i & 1 \\ -1 & i & 0 & 0 \\ -i & -1 & 0 & 0 \end{bmatrix},$$

$$H_2 = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & -1 & 0 \end{bmatrix}, G_{12}^- = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 & i \\ 0 & 0 & i & -1 \\ -1 & -i & 0 & 0 \\ -i & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix},$$

$$G_{21}^+ = \begin{bmatrix} 0 & 0 & -1 & i \\ 0 & 0 & -i & -1 \\ 1 & i & 0 & 0 \\ -i & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix}, G_{21}^- = \begin{bmatrix} 0 & 0 & -1 & i \\ 0 & 0 & i & 1 \\ 1 & -i & 0 & 0 \\ -i & -1 & 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Bezpośrednio sprawdzają się (*Ćwiczenie*) wzory

$$[H, G_{jk}^+] = (e_j(H) - e_k(H))G_{jk}^+ \quad (1 \leq j \neq k \leq n)$$

$$[H, G_{jk}^-] = -(e_j(H) + e_k(H))G_{jk}^- \quad (1 \leq j < k \leq n)$$

$$[H, G_{jk}^-] = (e_j(H) + e_k(H))G_{jk}^- \quad (1 \leq k < j \leq n),$$

gdzie $e_j(H_k) = -i\delta_{jk}$. Stąd widzimy, że podalgebrą Cartana jest

$$\mathfrak{h} := \sum_i \mathbb{C}H_i,$$

a rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe wygląda tak:

$$\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{j \neq k} \mathbb{C}G_{jk}^+ + \sum_{j \neq k} \mathbb{C}G_{jk}^-.$$

Teraz możemy obliczyć formę Killinga: $B_{\mathfrak{g}}(H, H) = \text{Tr}(\text{ad}_H^2) = \sum_{j \neq k} ((e_j(H) - e_k(H))^2 + (e_j(H) + e_k(H))^2) = 2 \sum_{j \neq k} (e_j(H)^2 + e_k(H)^2) = 4 \sum_{j < k} (e_j(H)^2 + e_k(H)^2) = 4(n-1) \sum_{i=1}^n e_i(H)^2 = 2(n-1) \text{Tr}(H^2)$. Prawie każdy element z $\mathfrak{g}$ jest sprzężony do pewnej macierzy z $\mathfrak{h}$ (przyjmujemy to bez

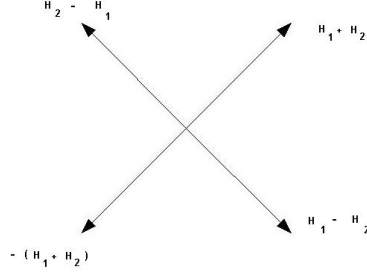

dowodu). Stąd wnioskujemy (podobnie jak to robiliśmy dla $\mathfrak{sl}(n, \mathbb{C})$), że $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = (2n-2) \text{Tr}(XY)$ i, że $\mathfrak{g}$ jest półprosta.

Pierwiastki są dane przez

$$e_i - e_j \quad (1 \leq i, j \leq n), \quad \pm(e_i + e_k) \quad (1 \leq j < k \leq n).$$

Rozważmy przestrzeń $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}} := \sum_i \mathbb{R}H_i$. W przypadku $n = 2$ jest to 2-wymiarowa przestrzeń rzeczywista, a układ pierwiastków wygląda w niej następująco:

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{so}(2n+1, \mathbb{C}) = \{X \in \mathfrak{gl}(2n+1, \mathbb{C}) \mid X + X^T = 0\} =: \mathfrak{b}_n$. Podalgbrę Cartana określamy jak wcześniej $\mathfrak{h} := \sum_{i=1}^n \mathbb{C}H_i$. Wprowadźmy dodatkowo macierze

$$D_j^{\pm} := F_{2j-1, 2n+1} \pm iF_{2j, 2n+1} \quad (1 \leq j \leq n).$$

Na przykład dla $n = 2$ mamy

$$D_1^{\pm} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & \pm i \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ -1 & \mp i & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}, \quad D_2^{\pm} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & \pm i \\ 0 & 0 & -1 & \mp i & 0 \end{bmatrix}.$$

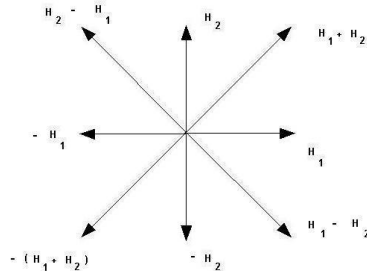
Sprawdzamy (*Ćwiczenie*), że $[H, D_j^{\pm}] = \mp e_j(H) D_j^{\pm}$. Stąd mamy rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe

$$\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{j \neq k} \mathbb{C}G_{jk}^+ + \sum_{j \neq k} \mathbb{C}G_{jk}^- + \sum_{j=1}^n \mathbb{C}D_j^+ + \sum_{j=1}^n \mathbb{C}D_j^-.$$

Argumenty podobne do powyższych pokazują, że $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = (2n-1) \text{Tr}(XY)$ oraz, że $\mathfrak{g}$ jest półprosta. Pierwiastki są dane przez

$$\pm e_i \quad (1 \leq i \leq n), \quad e_i - e_j \quad (1 \leq i, j \leq n), \quad \pm(e_i + e_k) \quad (1 \leq j < k \leq n),$$

a dla $n = 2$ w przestrzeni $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ wyglądają tak:

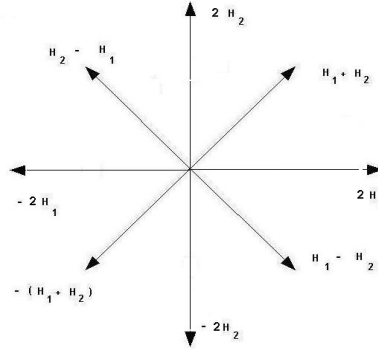
PRZYKŁAD Niech $\mathfrak{g} = \mathfrak{sp}(n, \mathbb{C}) = \{X \in \mathfrak{gl}(2n, \mathbb{C}) \mid XJ + JX = 0\} =: \mathfrak{c}_n$, tutaj $J := \begin{bmatrix} 0 & I \\ -I & 0 \end{bmatrix}$ jest macierzą $2n \times 2n$. (Ćwiczenie: sprawdź, że macierze z $\mathfrak{g}$ mają postać $\begin{bmatrix} A & B \\ C & -A^T \end{bmatrix}$, gdzie $A, B, C \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{C})$, przy czym B, C symetryczne). Podalgebra Cartana ma postać $\mathfrak{h} = \sum_{i=1}^n \mathbb{C}H_i$, gdzie $H_i := E_{ii} - E_{n+i, n+i}$, pierwiastki dane są wzorem $e_i(H_j) = \delta_{ij}$. Rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe jest następujący

$$\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{i \leq j} \mathbb{C}(E_{n+i, j} + E_{n+j, i}) + \sum_{i \leq j} \mathbb{C}(E_{i, n+j} + E_{j, n+i}) + \sum_{i \neq j} \mathbb{C}(E_{ij} - E_{n+j, n+i}).$$

Forma Killinga ma postać $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = (2n + 2) \operatorname{Tr}(XY)$, a układ pierwiastków

$$\pm e_i \quad (1 \leq i \leq n), \quad \pm e_i \pm e_j \quad (1 \leq i < j \leq n).$$

Dla $n = 2$ mamy (w $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$)

Forma Killinga w tym przypadku ma postać $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = (2n + 2) \operatorname{Tr}(XY)$.

Dowód twierdzenia z poprzedniego wykładu: Ad. 1. Wykażemy, że suma $\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{\alpha \in \Delta} \mathfrak{g}^{\alpha}$ jest prosta. Niech $H' \in \mathfrak{h}$, $X_{\alpha_i} \in \mathfrak{g}^{\alpha_i}$ (pierwiastki α_i są różne i niezerowe) będą takie, że $H' + \sum_i X_{\alpha_i} = 0$. Wtedy można wybrać $H \in \mathfrak{h}$ tak, żeby $\alpha_i(H)$ były liczbami różnymi i niezerowymi (bo zbiór takich $H \in \mathfrak{h}$, że któreś $\alpha_i(H)$ są zerowe lub pokrywają się, jest sumą skończonej liczby hiperpłaszczyzn). Stąd wnioskujemy, że H', X_{α_i} leżą w podprzestrzeniach własnych endomorfizmu ad_H odpowiadających różnym wartościom własnym, czyli są liniowo niezależne.

Ad. 3. Niech $X \in \mathfrak{g}^{\alpha}$, $Y \in \mathfrak{g}^{\beta}$, $\alpha + \beta \neq 0$. Wtedy dla dowolnego pierwiastka γ endomorfizm $\operatorname{ad}_X \operatorname{ad}_Y$ odwzorowuje $\mathfrak{g}^{\gamma}$ w $\mathfrak{g}^{\alpha+\beta+\gamma}$ oraz $\mathfrak{g}^{\gamma} \cap \mathfrak{g}^{\alpha+\beta+\gamma} = \{0\}$. Wybierzmy teraz bazę w $\mathfrak{g}$, każdy element której leży w pewnym $\mathfrak{g}^{\gamma}$. W takiej bazie macierz $\operatorname{ad}_X \operatorname{ad}_Y$ będzie miała zerowe elementy na diagonalu, czyli $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = \operatorname{Tr}(\operatorname{ad}_X \operatorname{ad}_Y) = 0$.

Ad. 4. Niech $H_0 \in \mathfrak{h}$ będzie takie, że $B_{\mathfrak{g}}(H_0, H) = 0$ dla dowolnego $H \in \mathfrak{h}$. Wtedy punkt 3 pokazuje, że $B_{\mathfrak{g}}(H_0, X) = 0$ dla dowolnego $X \in \mathfrak{g}$. Ponieważ z definicji $B_{\mathfrak{g}}$ jest niezdegenerowana, mamy $H_0 = 0$.

10 Podalgebry Cartana i rozkład na podprzestrzenie pierwiastkowe. Cz. III

Literatura dodatkowa: [Hel00]

Zakończenie dowodu twierdzenia z Wykładu 8: Ad. 5. Niech $\alpha \in \Delta$. Wtedy $\mathfrak{g}^{-\alpha}$ nie może być zerowe, bo to implikowałoby (na mocy punktu 3) ortogonalność $\mathfrak{g}^\alpha$ do całej $\mathfrak{g}$. Stąd $-\alpha \in \Delta$.

Niech $H \in \mathfrak{h}$, $X_\alpha \in \mathfrak{g}^\alpha$, $X_{-\alpha} \in \mathfrak{g}^{-\alpha}$. Wiemy, że $[X_\alpha, X_{-\alpha}] \subset \mathfrak{h}$. Ponadto $B_{\mathfrak{g}}([X_\alpha, X_{-\alpha}], H) = -B_{\mathfrak{g}}(X_{-\alpha}, [X_\alpha, H]) = B_{\mathfrak{g}}(X_{-\alpha}, [H, X_\alpha]) = B_{\mathfrak{g}}(X_{-\alpha}, \alpha(H)X_\alpha) = \alpha(H)B_{\mathfrak{g}}(X_\alpha, X_{-\alpha}) = B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H)B_{\mathfrak{g}}(X_\alpha, X_{-\alpha}) = B_{\mathfrak{g}}(B_{\mathfrak{g}}(X_\alpha, X_{-\alpha})H_\alpha, H)$. Z niezdegenerowania $B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{h} \times \mathfrak{h}}$ (punkt 4) wnioskujemy, że

$$[X_\alpha, X_{-\alpha}] = B_{\mathfrak{g}}(X_\alpha, X_{-\alpha})H_\alpha.$$

Teraz udowodnimy, że $\alpha(H_\alpha) \neq 0$. Niech $E_\alpha := X_\alpha, E_{-\alpha} := X_{-\alpha} \neq 0$. Wtedy $B_{\mathfrak{g}}(X_\alpha, X_{-\alpha}) \neq 0$ (inaczej X_α byłoby ortogonalne do $\mathfrak{g}$). Można tak wybrać wektor $E_{-\alpha}$ proporcjonalny do $X_{-\alpha}$, żeby

$$B_{\mathfrak{g}}(E_\alpha, E_{-\alpha}) = 1.$$

Dla pierwiastka β oznaczmy $\mathfrak{g}(\beta, \alpha) := \sum_{n \in \mathbb{N}} \mathfrak{g}^{\beta+n\alpha}$, gdzie N jest zbiorem tych $n \in \mathbb{Z}$, dla których $\beta+n\alpha$ jest pierwiastkiem. Z tożsamości $[\mathfrak{g}^{\alpha'}, \mathfrak{g}^{\beta'}] \subset \mathfrak{g}^{\alpha'+\beta'}$ wnioskujemy, że $\mathfrak{g}(\beta, \alpha)$ jest podprzestrzenią niezmienniczą dla $\text{ad}_{E_\alpha}, \text{ad}_{E_{-\alpha}}, \text{ad}_H$. Ponieważ $[E_\alpha, E_{-\alpha}] = H_\alpha$, mamy

$$\text{Tr}(\text{ad}_{H_\alpha}|_{\mathfrak{g}(\beta, \alpha)}) = \text{Tr}(\text{ad}_{[E_\alpha, E_{-\alpha}]}|_{\mathfrak{g}(\beta, \alpha)}) = \text{Tr}([\text{ad}_{E_\alpha}, \text{ad}_{E_{-\alpha}}]|_{\mathfrak{g}(\beta, \alpha)}) = 0$$

(śląd dowolnego komutatora jest równy zero).

Z innej strony, ponieważ ad_{H_α} jest operatorem diagonalnym na $\mathfrak{g}(\beta, \alpha)$, mamy

$$\text{Tr}(\text{ad}_{H_\alpha}|_{\mathfrak{g}(\beta, \alpha)}) = \sum_{n \in N} (\beta + n\alpha)(H_\alpha) \dim \mathfrak{g}^{\beta+n\alpha}.$$

Stąd $\beta(H_\alpha) \sum_{n \in N} \dim \mathfrak{g}^{\beta+n\alpha} = -\alpha(H_\alpha) \sum_{n \in N} n \dim \mathfrak{g}^{\beta+n\alpha}$ dla każdego $\alpha \in \Delta$ i każdego pierwiastka β . Gdyby $\alpha(H_\alpha) = 0$, mielibyśmy $\beta(H_\alpha) = 0$ (bo $\dim \mathfrak{g}^{\beta+n\alpha} \geq \dim \mathfrak{g}^\beta > 0$). Z kolei to powodowałoby równość $\text{ad}_{H_\alpha} \mathfrak{g}^\beta = 0$ (bo $\text{ad}_{H_\alpha} X_\beta = \beta(H_\alpha)X_\beta, X_\beta \in \mathfrak{g}^\beta$), czyli $\text{ad}_{H_\alpha} = 0$, co jest niemożliwe z powodu trywialności centrum $\mathfrak{g}$.

Ad. 2. Załóżmy, że $\dim \mathfrak{g}^\alpha > 1$. Wtedy istnieje takie $D_\alpha \in \mathfrak{g}^\alpha, D_\alpha \neq 0$, że $B_{\mathfrak{g}}(D_\alpha, E_{-\alpha}) = 0$. Oznaczmy $D_{-1} := 0, D_n := (\text{ad}_{E_\alpha})^n D_\alpha, n = 0, 1, \dots$. Wtedy $D_n \in \mathfrak{g}^{(n+1)\alpha}$ oraz $[E_{-\alpha}, D_n] = [E_{-\alpha}, (\text{ad}_{E_\alpha})^n D_\alpha] = \text{ad}_{E_\alpha}[E_{-\alpha}, (\text{ad}_{E_\alpha})^{n-1} D_\alpha] - [\text{ad}_{E_\alpha} E_{-\alpha}, (\text{ad}_{E_\alpha})^{n-1} D_\alpha] = \text{ad}_{E_\alpha}[E_{-\alpha}, D_{n-1}] - [H_\alpha, D_{n-1}] = \text{ad}_{E_\alpha}[E_{-\alpha}, D_{n-1}] - n\alpha(H_\alpha)D_{n-1}$. W szczególności, $[E_{-\alpha}, D_{n-1}] = \text{ad}_{E_\alpha}[E_{-\alpha}, D_{n-2}] - (n-1)\alpha(H_\alpha)D_{n-2}$, dlatego $[E_{-\alpha}, D_n] = \text{ad}_{E_\alpha}(\text{ad}_{E_\alpha}[E_{-\alpha}, D_{n-2}] - (n-1)\alpha(H_\alpha)D_{n-2}) - n\alpha(H_\alpha)D_{n-1} = (\text{ad}_{E_\alpha})^2[E_{-\alpha}, D_{n-2}] - (n-1)\alpha(H_\alpha)D_{n-1} - n\alpha(H_\alpha)D_{n-1}$. Stosując indukcję otrzymujemy

$$[E_{-\alpha}, D_n] = (\text{ad}_{E_\alpha})^n [E_{-\alpha}, D_0] - (1 + 2 + \dots + n)\alpha(H_\alpha)D_{n-1} = -\frac{n(n+1)}{2}\alpha(H_\alpha)D_{n-1}$$

(skorzystaliśmy z tego, że $[E_{-\alpha}, D_0] = [E_{-\alpha}, D_\alpha] = B_{\mathfrak{g}}(E_{-\alpha}, D_\alpha)H_\alpha = 0$). Ponieważ $D_0 \neq 0$, powyższa równość pokazuje, że $D_n \neq 0$ dla $n = 1, 2, \dots$, co jest niemożliwe (zbiór pierwiastków jest skończony). $\square$

Dalsze własności pierwiastków i rozkładu na podprzestrzenie pierwiastkowe: Niech $\alpha \in \Delta$, a β będzie dowolnym pierwiastkiem. Zbiór wszystkich pierwiastków postaci $\beta + n\alpha, n \in \mathbb{Z}$, nazywamy α -szeregiem zawierającym β . Maksymalną z liczb n o tej własności, że $\beta + n\alpha$ jest pierwiastek będziemy oznaczać przez $q = q(\beta, \alpha)$, a minimalną przez $p = p(\beta, \alpha)$.

LEMAT 1. $\beta + n\alpha$ jest pierwiastkiem dla każdego $n, p \leq n \leq q$.

2. $-2 \frac{\beta(H_\alpha)}{\alpha(H_\alpha)} = p + q$.

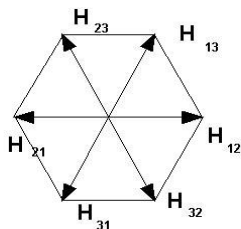
3. α -szereg zawierający 0 jest postaci $-\alpha, 0, \alpha$.

4. Układ pierwiastków Δ jest niezmienniczy ze względu na odbicia podalgebry Cartana $\mathfrak{h}$

$$s_\alpha : H \mapsto H - 2 \frac{\alpha(H)}{\alpha(H_\alpha)} H_\alpha$$

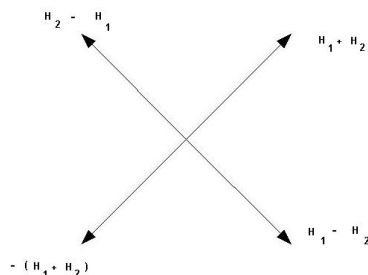
względem hiperpłaszczyzny $\{H \in \mathfrak{h} \mid \alpha(H) = 0\}$.

PRZYKŁAD:

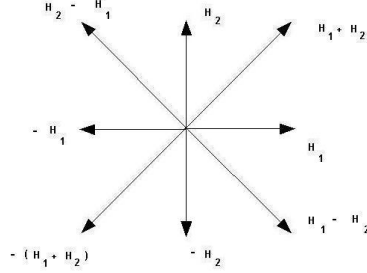
Niech $\alpha := H_{12}, \beta = H_{23}$. Wtedy α -szereg zawierający β to H_{23}, H_{13} , mamy też $p = 0, q = 1$. Podobnie, szereg będą tworzyły dowolne dwa sąsiednie pierwiastki. Są też szeregi jak w p. 2 powyższego lematu.

PRZYKŁAD:

Tutaj są szeregi wyłącznie jak w p. 2 lematu.

PRZYKŁAD:

Tutaj mamy kilka typów szeregów. Przykładowo, dla $\alpha = H_1, \beta = H_2$ mamy szereg $H_2 - H_1, H_2, H_2 + H_1$ z $p = -1, q = 1$. Dla $\alpha = H_1, \beta = H_1 + H_2$ mamy szereg $H_2 - H_1, H_2, H_2 + H_1$ z $p = -2, q = 0$. Dla $\alpha = H_1, \beta = H_2 - H_1$ mamy $H_2 - H_1, H_2, H_2 + H_1$ z $p = 0, q = 2$. Dla $\alpha = H_2 - H_1, \beta = H_1$ mamy H_1, H_2 z $p = 0, q = 1$. Są też szeregi jak w p. 2 powyższego lematu.

Dowód lematu: Ad. 1,2. Niech $E_\alpha \in \mathfrak{g}^\alpha, E_{-\alpha} \in \mathfrak{g}^{-\alpha}$ będą takie, że $B(E_\alpha, E_{-\alpha}) = 1$. Niech $r, s \in \mathbb{Z}$ będą takie, że $\beta + n\alpha$ jest pierwiastkiem dla dowolnego $n, r \leq n \leq s$, ale nie jest nim dla $n = r - 1, s + 1$. Taki α -szereg zawierający β nazwiemy *prawidłowym*.

Znowu podprzestrzeń $\mathfrak{g}' := \sum_{n=r}^s \mathfrak{g}^{\beta+n\alpha}$ jest niezmiennicza dla operatorów $\text{ad}_{E_\alpha}, \text{ad}_{E_{-\alpha}}, \text{ad}_H$. Ponieważ $H_\alpha = [E_\alpha, E_{-\alpha}]$, mamy $\text{Tr}(\text{ad}_{H_\alpha}|_{\mathfrak{g}'}) = 0$. Z innej strony, $\text{Tr}(\text{ad}_{H_\alpha}|_{\mathfrak{g}'}) = \sum_{n=r}^s (\beta + n\alpha)(H_\alpha)$ i, ponieważ $\alpha(H_\alpha) \neq 0$, mamy

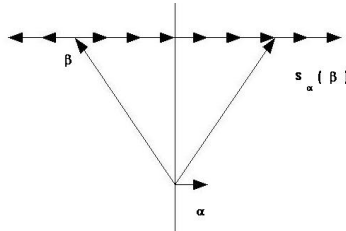
$$\frac{\beta(H_\alpha)}{\alpha(H_\alpha)} = - \sum_{n=r}^s n = - \frac{r+s}{2}.$$

Jasne, że każdy α -szereg zawierający β składa się z szeregów prawidłowych. Powyższa równość pokazuje, że taki składnik może być tylko jeden.

Ad. 3.- bez dowodu.

Ad. 4. Niech $V, (\cdot)$ będzie przestrzenią wektorową z iloczynem skalarnym. Dla $\alpha \in V^*$ odbicie prostopadłe w hiperpłaszczyźnie $\{v \in V \mid \alpha(v) = 0\}$ jest dane wzorem $v \mapsto v - 2 \frac{(v|\alpha)}{(\alpha|\alpha)} \alpha$, tutaj v_α definiujemy przez $(v_\alpha|v) = \alpha(v), v \in V$ (*Ćwiczenie*).

Z punktu 2 mamy $s_\alpha(H_\beta) = H_\beta - 2 \frac{\alpha(H_\beta)}{\alpha(H_\alpha)} H_\alpha = H_\beta - 2 \frac{B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H_\beta)}{B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H_\alpha)} H_\alpha = H_\beta - 2 \frac{\beta(H_\alpha)}{\alpha(H_\alpha)} H_\alpha = H_\beta + (p+q)H_\alpha$. Stad wynika, że $p \leq p+q \leq q$, czyli $s_\alpha(H_\beta)$ jest wektorem pierwiastkowym. Istotnie, niech β leży po innej stronie hiperpłaszczyzny $\alpha^\perp$ niż α (utożsamiamy $\mathfrak{h}$ i $\mathfrak{h}^*$ za pomocą $B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{h} \times \mathfrak{h}}$). Wtedy $p \leq 0, q \geq 0$ i $p \leq p+q \leq q$ (zob. rysunek). Podobnie rozumujemy, jeśli β i α leżą po tej samej stronie.

□

11 Istotność układu pierwiastków. Formy rzeczywiste zespolonych półprostych algebr Liego

Literatura dodatkowa: [Hel00]

Część rzeczywista podalgebry Cartana:

LEMAT Niech $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}} := \sum_{\alpha \in \Delta} \mathbb{R}H_{\alpha}$. Wtedy

1. Ograniczenie $b_{\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}}$ formy Killinga $B_{\mathfrak{g}}$ do $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}} \times \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ jest dodatnio określoną formą rzeczywistą.
2. $\mathfrak{h} = \mathfrak{h}_{\mathbb{R}} + i\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ (suma prosta).

Dowód: Ad. 1. Dla $H, H' \in \mathfrak{h}$ mamy $B_{\mathfrak{g}}(H, H') = \text{Tr}(\text{ad}_H \circ \text{ad}_{H'}) = \sum_{\beta \in \Delta} \beta(H)\beta(H')$ (ostatnia równość obowiązuje ponieważ w bazie $\mathfrak{g}$ złożonej z dowolnej bazy $\mathfrak{h}$ oraz wektorów $E_{\beta}, \beta \in \Delta$, macierz operatora ad_H ma postać blokową postaci $\begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 0 & D \end{bmatrix}$, gdzie D jest macierzą diagonalną o wyrazach $\beta(H)$ na diagonalu (wartości własne odpowiadające wektorom własnym E_{β}). Z lematu w Wykładzie 10 wiemy, że $-2\frac{\beta(H_{\alpha})}{\alpha(H_{\alpha})} = p(\beta, \alpha) + q(\beta, \alpha)$, gdzie $p(\beta, \alpha), q(\beta, \alpha) \in \mathbb{Z}$. Stąd

$$\alpha(H_{\alpha}) = B_{\mathfrak{g}}(H_{\alpha}, H_{\alpha}) = \sum_{\beta \in \Delta} \beta^2(H_{\alpha}) = \frac{1}{4} \sum_{\beta \in \Delta} \alpha^2(H_{\alpha})(p(\beta, \alpha) + q(\beta, \alpha))^2.$$

Dalej obliczamy $\alpha(H_{\alpha})$ (o którym już wiemy, że jest $\neq 0$) i widzimy, że $\alpha(H_{\alpha})$ jest rzeczywiste (i dodatnie), co daje też rzeczywistość $\beta(H_{\alpha})$ (znowu korzystamy ze wzoru z lematu). W konsekwencji mamy rzeczywistość $\beta(H)$ dla $H \in \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ (bo każde takie H jest kombinacją liniową H_{α} o współczynnikach rzeczywistych), oraz $B_{\mathfrak{g}}(H, H')$ dla $H, H' \in \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$.

Żeby udowodnić niezdegenerowanie $B_{\mathfrak{g}}|_{\mathfrak{h}_{\mathbb{R}} \times \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}}$ zauważmy, że ma miejsce implikacja $\alpha(H) = 0 \forall \alpha \in \Delta \implies H = 0$. Istotnie, niech $\alpha(H) = 0$ dla wszystkich $\alpha \in \Delta$. Z rozkładu $\mathfrak{g} = \mathfrak{h} + \sum_{\alpha \in \Delta} \mathfrak{g}^{\alpha}$ wynika wtedy, że $[H, X] = 0$ dla wszystkich $X \in \mathfrak{g}$, czyli H jest elementem centrum, które jest trywialne.

Niech teraz $H \in \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ będzie takie, że $B_{\mathfrak{h}}(H, H') = 0$ dla wszystkich $H' \in \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$. Wtedy w szczególności $B_{\mathfrak{h}}(H, H) = \sum_{\beta \in \Delta} \beta^2(H) = 0$ skąd $\beta(H) = 0$ dla dowolnego $\beta \in \Delta$.

Ad. 2. Bez dowodu. $\square$

Istotność układu pierwiastków:

TWIERDZENIE Niech $\mathfrak{g}$ i $\mathfrak{g}'$ będą dwiema półprostymi algebrami Liego (nad $\mathbb{C}$), a $\mathfrak{h}, \mathfrak{h}'$ ich podalgebrami Cartana. Niech Δ, Δ' będą odpowiednimi układami pierwiastków niezerowych i niech $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}} := \sum_{\alpha \in \Delta} \mathbb{R}H_{\alpha}, \mathfrak{h}'_{\mathbb{R}} := \sum_{\alpha' \in \Delta'} \mathbb{R}H_{\alpha'}$ (możemy patrzeć na Δ, Δ' jako na podzbiory w przestrzeniach dualnych $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}^*, (\mathfrak{h}'_{\mathbb{R}})^*$, ponieważ $\beta(H), \beta'(H') \in \mathbb{R}$ dla $\beta \in \Delta, \beta' \in \Delta', H \in \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}, H' \in \mathfrak{h}'_{\mathbb{R}}$).

Założmy, że istnieje $\mathbb{R}$ -liniowy izomorfizm $\phi : \mathfrak{h}_{\mathbb{R}} \rightarrow \mathfrak{h}'_{\mathbb{R}}$ taki, że $\phi^*(\Delta') = \Delta$, gdzie $\phi^* : (\mathfrak{h}'_{\mathbb{R}})^* \rightarrow \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}^*$ jest odwzorowaniem dualnym. Wtedy istnieje $\mathbb{C}$ -izomorfizm algebr Liego $\Phi : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}'$ taki, że $\Phi|_{\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}} = \phi$.

Idea dowodu: Najpierw wybiera się wektory $E_{\alpha} \in \mathfrak{g}^{\alpha}, \alpha \in \Delta$, tak, żeby $B_{\mathfrak{g}}(E_{\alpha}, E_{-\alpha}) = 1$ (można to zrobić, ponieważ $B_{\mathfrak{g}}(X_{\alpha}, X_{-\alpha}) \neq 0$ dla niezerowych $X_{\alpha} \in \mathfrak{g}^{\alpha}, X_{-\alpha} \in \mathfrak{g}^{-\alpha}$). Dla każdej pary $\alpha, \beta \in \Delta$ takiej, że $\alpha + \beta \in \Delta$ istnieje niezerowe $N_{\alpha, \beta} \in \mathbb{C}$ takie, że $[E_{\alpha}, E_{\beta}] = N_{\alpha, \beta}E_{\alpha+\beta}$.

Dalej konstruuje się wektory $E_{\alpha'} \in \mathfrak{g}^{\alpha'}$, $\alpha' \in \Delta'$, takie, że: 1) $B_{\mathfrak{g}'}(E_{\alpha'}, E_{-\alpha'}) = 1$; 2) $[E_{\alpha'}, E_{\beta'}] = N_{\alpha, \beta} E_{\alpha' + \beta'}$, gdzie $\alpha = \phi^*(\alpha')$, $\beta = \phi^*(\beta')$. Stosuje się do tego własności współczynników $N_{\alpha, \beta}$ wynikające z tożsamości Jacobiego oraz specjalną indukcję.

Odwzorowanie przedłużające ϕ wzorem $\Phi : E_{\alpha} \mapsto E_{\alpha'}$ będzie szukanym izomorfizmem algebr Liego. Istotnie, $\Phi[H, E_{\alpha}] = \Phi\alpha(H)E_{\alpha} = \alpha(H)E_{\alpha'} = \alpha'(\phi H)E_{\alpha'} = [\Phi H, \Phi E_{\alpha}]$. Dla $\alpha, \beta \in \Delta$ takich, że $\alpha + \beta \in \Delta$ mamy $\Phi[E_{\alpha}, E_{\beta}] = \Phi N_{\alpha, \beta} E_{\alpha + \beta} = N_{\alpha, \beta} E_{\alpha' + \beta'} = [E_{\alpha'}, E_{\beta'}] = [\Phi E_{\alpha}, \Phi E_{\beta}]$. Na koniec $\Phi[E_{\alpha}, E_{-\alpha}] = \Phi B_{\mathfrak{g}}(E_{\alpha}, E_{-\alpha})H_{\alpha} = \Phi H_{\alpha} = H_{\alpha'} = [E_{\alpha'}, E_{-\alpha'}] = [\Phi E_{\alpha}, \Phi E_{-\alpha}]$. $\square$

Kompleksyfikacja, urzeczywistnienie i formy rzeczywiste algebr Liego: Niech $(\mathfrak{g}, [,])$ będzie algebrą Liego nad $\mathbb{R}$. Wtedy nawias $[,]$ jednoznacznie przedłuża się do zespolonego nawiasu Liego na kompleksyfikacji $\mathfrak{g}^{\mathbb{C}} = \mathbb{C} \otimes_{\mathbb{R}} \mathfrak{g} = \mathfrak{g} + i\mathfrak{g}$ przestrzeni $\mathfrak{g}$ wzorem $[X' + iX'', Y' + iY''] = [X', Y'] - [X'', Y''] + i([X', Y''] + [X'', Y'])$. Przestrzeń $\mathfrak{g}^{\mathbb{C}}$ z tym nowym nawiasem nazywamy *kompleksyfikacją* algebry Liego $(\mathfrak{g}, [,])$.

PRZYKŁAD: Algebry Liego $\mathfrak{gl}(n, \mathbb{C})$, $\mathfrak{sl}(n, \mathbb{C})$, $\mathfrak{so}(n, \mathbb{C})$, $\mathfrak{sp}(n, \mathbb{C})$ są kompleksyfikacjami odpowiednich rzeczywistych algebr Liego $\mathfrak{gl}(n, \mathbb{R})$, $\mathfrak{sl}(n, \mathbb{R})$, $\mathfrak{so}(n, \mathbb{R})$, $\mathfrak{sp}(n, \mathbb{R})$. Istotnie, jeśli $X = X' + iX''$, $Y = Y' + iY'' \in \mathfrak{gl}(n, \mathbb{C})$, nawias $[X, Y]$ spełnia powyższy wzór.

Urzeczywistnieniem $\mathfrak{g}_{\mathbb{R}}$ zespolonej algebry Liego $\mathfrak{g}$ nazywamy tę algebrę rozumianą jako algebrę nad $\mathbb{R}$.

LEMAT 1. Niech $\mathfrak{g}$ będzie algebrą Liego nad $\mathbb{R}$. Wtedy $B_{\mathfrak{g}}(X, Y) = B_{\mathfrak{g}^{\mathbb{C}}}(X, Y)$ dla $X, Y \in \mathfrak{g}$.

2. Niech $\mathfrak{h}$ będzie algebrą Liego nad $\mathbb{C}$. Wtedy $B_{\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}}(X, Y) = 2 \operatorname{Re} B_{\mathfrak{h}}(X, Y)$ dla $X, Y \in \mathfrak{h}$.

Dowód: Punkt pierwszy jest oczywisty. Żeby dowieść drugi, zauważmy, że jeśli $L : \mathfrak{h} \rightarrow \mathfrak{h}$ jest operatorem $\mathbb{C}$ -liniowym, a $P+iQ := [L]_e$ jest macierzą tego operatora w pewnej bazie $e = (e_1, \dots, e_n)$, to macierz operatora $L_{\mathbb{R}}$ (czyli operatora rozumianego jako operator $\mathbb{R}$ -liniowy) w bazie $(e_1, \dots, e_n, ie_1, \dots, ie_n)$ jest równa

$$\begin{bmatrix} P & -Q \\ Q & P \end{bmatrix}.$$

Stąd $\operatorname{Tr} L_{\mathbb{R}} = 2 \operatorname{Re} \operatorname{Tr} L$. $\square$

Ćwiczenie: Wywnioskuj z lematu, że: 1) $\mathfrak{g}$ jest półprosta wtedy i tylko wtedy gdy $\mathfrak{g}^{\mathbb{C}}$ jest półprosta; 2) $\mathfrak{h}$ jest półprosta wtedy i tylko wtedy gdy $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ jest półprosta.

Formą rzeczywistą zespolonej algebry Liego $\mathfrak{g}$ nazywamy taką rzeczywistą algebrę Liego $\mathfrak{h}$, że $\mathfrak{g} = \mathfrak{h}^{\mathbb{C}}$. Równoważnie, forma rzeczywista jest podalgebrą algebry $\mathfrak{g}_{\mathbb{R}}$ taką, że $\mathfrak{g}_{\mathbb{R}} = \mathfrak{h} + i\mathfrak{h}$ (suma prosta przestrzeni wektorowych).

Rozważmy odwzorowanie $\sigma : \mathfrak{g} \rightarrow \mathfrak{g}$ dane wzorem $X' + iX'' \mapsto X' - iX''$, $X', X'' \in \mathfrak{h}$. Ma ono następujące własności: 1) $\sigma^2 = \operatorname{Id}$; 2) jest antyliniowe; 3) $\sigma[X, Y] = [\sigma X, \sigma Y]$, $X, Y \in \mathfrak{g}$.

Odwrotnie, każde takie odwzorowanie zadaje pewną formę rzeczywistą algebry Liego $\mathfrak{g}$. Istotnie, niech $\mathfrak{h} = \mathfrak{g}^{\sigma} = \{X \in \mathfrak{g} \mid \sigma(X) = X\}$. *Ćwiczenie:* Udowodnij, że $\mathfrak{h}$ jest podalgebrą w $\mathfrak{g}_{\mathbb{R}}$ oraz, że $\mathfrak{g}_{\mathbb{R}} = \mathfrak{h} + i\mathfrak{h}$.

Jedna algebra zespolona może mieć kilka *nie izomorficznych* form rzeczywistych.

TWIERDZENIE Każda półprosta algebra Liego $\mathfrak{g}$ nad $\mathbb{C}$ ma zwartą formę rzeczywistą.

Dowód: Wybierzmy $E_\alpha \in \mathfrak{g}^\alpha$ tak, żeby $B_{\mathfrak{g}}(E_\alpha, E_{-\alpha}) = 1$. Wtedy mamy:

$$B(E_\alpha - E_{-\alpha}, E_\alpha - E_{-\alpha}) = -2, B(i(E_\alpha + E_{-\alpha}), i(E_\alpha + E_{-\alpha})) = -2$$

$$B(E_\alpha - E_{-\alpha}, i(E_\alpha + E_{-\alpha})) = 0, B(iH_\alpha, iH_\alpha) < 0.$$

Ostatnia nierówność wynika z lematu o formie rzeczywistej podalgebry Cartana. Niech

$$\mathfrak{g}_{zw} := \sum_{\alpha \in \Delta} \mathbb{R}(iH_\alpha) + \sum_{\alpha \in \Delta} \mathbb{R}(E_\alpha - E_{-\alpha}) + \sum_{\alpha \in \Delta} \mathbb{R}i(E_\alpha + E_{-\alpha}).$$

Żeby pokazać, że jest to podalgebra w $\mathfrak{g}_{\mathbb{R}}$ wystarczy dowieść, że jeśli $\alpha, \beta, \alpha + \beta \in \Delta$, to współczynniki $N_{\alpha, \beta}$ określone przez $[E_\alpha, E_\beta] = N_{\alpha, \beta} E_{\alpha + \beta}$ są rzeczywiste. Przyjmujemy to bez dowodu.

Lemat o formie Killinga formy rzeczywistej pokazuje, że $B_{\mathfrak{g}_{zw}}(X, Y) = B_{\mathfrak{g}}(X, Y)$, $X, Y \in \mathfrak{h}$. Ostatnia forma jest ujemnie określona, co wynika z powyższych (nie)równości. $\square$

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} = \mathfrak{sl}(n, \mathbb{C})$, wtedy $\mathfrak{g}_{zw} = \sum_{j=1}^n \mathbb{R}(i(E_{j,j} - E_{j+1,j+1})) + \sum_{j \neq k} \mathbb{R}(E_{jk} - E_{kj}) + \sum_{j \neq k} \mathbb{R}i(E_{jk} + E_{kj})$. Jeśli $A \in \mathfrak{g}_{zw}$, to $-\bar{A}^T = A$, czyli $\sigma(A) = -\bar{A}^T$. Macierze o własności $\sigma(A) = A$ nazywamy *skośnie unitarnymi*. Algebra Liego $\mathfrak{g}_{zw}$ oznacza się $\mathfrak{su}(n)$ i jest algebrą Liego specjalnej unitarnej grupy $SU(n) = \{a \in SL(n, \mathbb{C}) \mid a\bar{a}^T = I\}$.

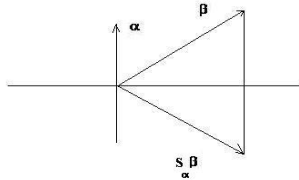
Na zakończenie zauważmy, że odwzorowanie σ odpowiadające formie rzeczywistej $\mathfrak{sl}(n, \mathbb{R})$ algebry Liego $\mathfrak{g}$ jest dane wzorem $\sigma(A) = \bar{A}$ oraz, że formy $\mathfrak{su}(n)$ i $\mathfrak{sl}(n, \mathbb{R})$ nie są izomorficzne (jedna jest zwarta, druga nie).

12 Abstrakcyjne układy pierwiastków

Literatura dodatkowa: [Hel00]

Odbicie euklidesowej przestrzeni wektorowej $(V, (\cdot))$ wzdłuż wektora $\alpha \in V, \alpha \neq 0$: Jest to przekształcenie ortogonalne zadane wzorem $s_\alpha \beta = \beta - a_{\beta, \alpha} \alpha$, gdzie $a_{\beta, \alpha} = 2(\beta | \alpha) / (\alpha | \alpha)$.

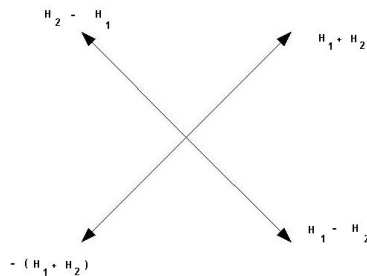
Układ pierwiastków w $(V, (\cdot))$: Jest to skończony zbiór $R \subset V$ o własnościach:

1. R generuje V ;
2. dla każdego $\alpha \in R$ odbicie s_α przestrzeni V wzdłuż α zachowuje R ;
3. jedyne pierwiastki proporcjonalne do $\alpha \in R$ to $\alpha, 0, -\alpha$;
4. dla wszystkich $\alpha, \beta \in R$ liczby $a_{\beta, \alpha}$ określone wzorem $s_\alpha \beta = \beta - a_{\beta, \alpha} \alpha$ są całkowite.

Mówimy, że układ pierwiastków $R \subset V$ jest *nieprzywiedlny*, jeśli nie istnieje rozkładu $V = V_1 \oplus V_2$ w ortogonalną sumę prostą taką, że $R_1 := R \cap V_1$ oraz $R_2 := R \cap V_2$ są układami pierwiastków w V_1, V_2 odpowiednio i $R = R_1 \cup R_2$.

PRZYKŁAD: Zbiór wektorów pierwiastkowych $R(\mathfrak{g}, \mathfrak{h}) := \{H_\alpha \mid \alpha \in \Delta \cup \{0\}\} \subset \mathfrak{h}_\mathbb{R}$ półprostej zespolonej algebry Liego względem podalgebry Cartana $\mathfrak{h}$ jest układem pierwiastków. Istotnie, w lemacie z Wykładu 10 pokazaliśmy niezmienniczość $R \subset \mathfrak{h}$ względem odbić s_α w płaszczyznach $\alpha = 0, \alpha \in \Delta$. Odbicia te zadawane są wzorem $s_\alpha(H) = H - 2 \frac{\alpha(H)}{\alpha(H_\alpha)} H_\alpha$, gdzie $-2 \frac{\alpha(H)}{\alpha(H_\alpha)} = -2 \frac{B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H_\beta)}{B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H_\alpha)} = p + q$ jest liczbą całkowitą. Spełnienie warunku 3. wynika z tegoż lematu.

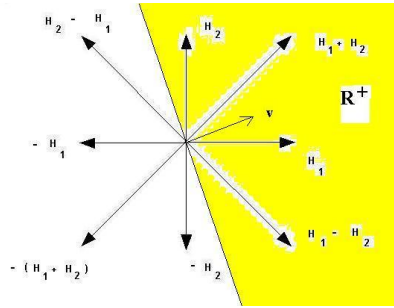
Układ pierwiastków algebry $\mathfrak{d}_2$

nie jest nieprzywiedlny. Układy w pozostałych przykładach ($\mathbf{a}_n, \mathbf{b}_n, \mathbf{c}_n$ oraz $\mathbf{d}_n, n > 2$) są.

Pierwiastki dodatnie i proste: Wybierzmy element $v \in V, v \neq 0$ taki, że $v^\perp \cap R = \{0\}$ (tutaj $v^\perp$ jest hiperpłaszczyzną prostopadłą do v ; możemy wybrać takie v , bo R jest skończony). Zbiór pierwiastków leżących po tej samej stronie od $v^\perp$ co i v oznaczymy przez R^+ . Będziemy je nazywać pierwiastkami *dodatnimi*. Pierwiastki ze zbioru $R^- := R \setminus (R^+ \cup \{0\})$ nazywamy *ujemnymi*. Mówimy, że $\alpha \in R^+$ jest pierwiastkiem *prostym*, jeśli on nie może być zapisany w postaci $\alpha = \beta + \gamma, \beta, \gamma \in R^+$.

PRZYKŁAD:

LEMAT Niech α, β będą pierwiastkami prostymi, $\alpha \neq \beta$. Wtedy $(\alpha|\beta) \leq 0$.

Dowód: Najpierw zauważmy, że $\gamma := \beta - \alpha \notin R$. Istotnie, gdyby $\gamma \in R^+$, to $\beta = \alpha + \gamma$ byłby sumą pierwiastków dodatnich, co jest sprzeczne z założeniem prostoty α . Podobnie, gdyby $\gamma \in R^-$, to $\alpha = \beta + (-\gamma)$ byłby sumą pierwiastków dodatnich.

Stąd wnioskujemy, że dla α -szeregu $\{\beta + n\alpha \mid p \leq n \leq q\}$, zawierającego β mamy $p = 0, q \geq 0$ (pojęcie α -szeregu dla abstrakcyjnych układów pierwiastków określa się analogicznie, jak dla układów $R(\mathfrak{g}, \mathfrak{h})$ i ma analogiczne własności; w szczególności n przebiega *wszystkie* liczby całkowite pomiędzy p i q , oraz $-2(\beta|\alpha)/(\alpha|\alpha) = p + q$). Ostatecznie mamy $(\beta|\alpha) = -(1/2)(\alpha|\alpha)(p + q) \leq 0$. $\square$

Baza układu pierwiastków R : Jest to podzbiór $B \subset R$ o własnościach: 1) B jest bazą V ; 2) każdy pierwiastek $\beta \in R$ może być zapisany w postaci $\beta = \sum_{\alpha \in B} n_\alpha \alpha$, gdzie n_α są liczby całkowite tego samego znaku.

LEMAT Każdy układ pierwiastków R posiada bazę.

Dowód: Niech B będzie zbiorem pierwiastków prostych. Wtedy jest to układ liniowo niezależny. Istotnie, załóżmy przeciwne. Wtedy istnieją $x_i \neq 0, i \in I$, takie, że $\sum x_i \alpha_i = 0$ dla pewnych $\alpha_i \in B$. Podzielmy te współczynniki na dodatnie i ujemne: $I = I' \cup I'', x_i > 0, i \in I', x_j < 0, j \in I''$. Dla $\gamma := \sum_{i \in I'} x_i \alpha_i$ mamy $0 < (\gamma|\gamma) = \sum_{i \in I', j \in I''} x_i (-x_j) (\alpha_i|\alpha_j)$. Ostatnie wyrażenie jest ujemne według powyższego lematu, co daje sprzeczność.

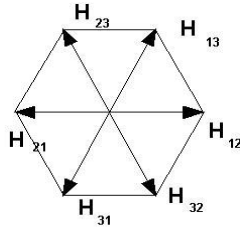
Teraz niech $\gamma \in R^+$. Jeśli γ nie jest prosty, możemy go rozłożyć: $\gamma = \alpha + \beta, \alpha, \beta \in R^+$. Działając indukcyjnie, dojdziemy do rozkładu $\gamma = \sum_{\alpha \in B} n_\alpha \alpha, n_\alpha \in \mathbb{N} \cup \{0\}$. Jeśli $\gamma \in R^-$, to $-\gamma \in R^+$ i powtarzamy rozumowanie.

Jasne jest, że, ponieważ R generuje V , to i B też. $\square$

Macierz Cartana układu pierwiastków: Niech $B = \{\alpha_1, \dots, \alpha_l\}$ będzie dowolną bazą R . *Macierzą Cartana* układu pierwiastków R związaną z B nazywamy macierz C o wyrazach $a_{ij} := a_{\alpha_i, \alpha_j}$.

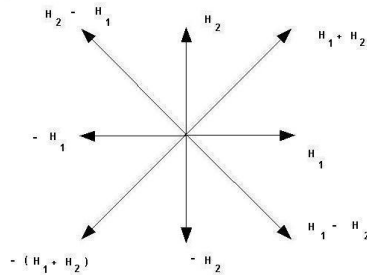
PRZYKŁAD: ($\mathbf{a}_2$) Dla bazy $B = \{\alpha_1 = H_{12}, \alpha_2 = H_{23}\}$ mamy macierz

$$C = 2 \begin{bmatrix} (\alpha_1|\alpha_1)/(\alpha_1|\alpha_1) & (\alpha_1|\alpha_2)/(\alpha_2|\alpha_2) \\ (\alpha_2|\alpha_1)/(\alpha_1|\alpha_1) & (\alpha_2|\alpha_2)/(\alpha_2|\alpha_2) \end{bmatrix} = 2 \begin{bmatrix} 1 & \frac{\|\alpha_1\| \cdot \|\alpha_2\| \cos(2\pi/3)}{\|\alpha_2\|^2} \\ \frac{\|\alpha_2\| \cdot \|\alpha_1\| \cos(2\pi/3)}{\|\alpha_1\|^2} & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & -1 \\ -1 & 2 \end{bmatrix}$$

PRZYKŁAD: ($\mathbf{b}_2$) Dla bazy $B = \{\alpha_1 = H_1 - H_2, \alpha_2 = H_2\}$ mamy macierz

$$C = 2 \begin{bmatrix} (\alpha_1|\alpha_1)/(\alpha_1|\alpha_1) & (\alpha_1|\alpha_2)/(\alpha_2|\alpha_2) \\ (\alpha_2|\alpha_1)/(\alpha_1|\alpha_1) & (\alpha_2|\alpha_2)/(\alpha_2|\alpha_2) \end{bmatrix} = 2 \begin{bmatrix} 1 & \frac{\|\alpha_1\| \cdot \|\alpha_2\| \cos(3\pi/4)}{\|\alpha_2\|^2} \\ \frac{\|\alpha_2\| \cdot \|\alpha_1\| \cos(3\pi/4)}{\|\alpha_1\|^2} & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & -2 \\ -1 & 2 \end{bmatrix}$$

Jak C i B wyznaczają R : Niech $B = \{\alpha_1, \dots, \alpha_l\}$ oraz $C := \|a_{ij}\|$. Każdy pierwiastek $\beta \in \mathbb{R}^+$ ma postać $\beta = \sum_i n_i \alpha_i$. Liczbę $\sum_i n_i$ nazywamy wysokością pierwiastka β . W szczególności pierwiastki wysokości 1 są elementami bazy B .

Według B i C budujemy wszystkie α_i -szeregi zawierające α_j :

$$\alpha_j, \alpha_j + \alpha_i, \dots, \alpha_j + (-a_{ji})\alpha_i$$

(z dowodu pierwszego z powyższych lematów wiemy, że $\alpha_j - \alpha_i$ nie jest pierwiastkiem, więc $p = 0, q = a_{ji}$). W szczególności, otrzymujemy wszystkie pierwiastki wysokości 2: $\alpha = \alpha_j + \alpha_i$. Ponadto z C odczytujemy wartość $a_{\alpha, \alpha_k} = 2(\alpha|\alpha_k)/(\alpha_k|\alpha_k) = a_{jk} + a_{ik}$. W rezultacie mamy wszystkie α_k -szeregi zawierające α i zawierające się w R^+ : $\alpha + p\alpha_k, \dots, \alpha + q\alpha_k$, gdzie $p = 0$ (jeśli $k \notin \{i, j\}$) lub $p = -1$ (jeśli $k \in \{i, j\}$), a q wyznaczamy z równości $p + q = -a_{\alpha, \alpha_k}$. W ten sposób otrzymujemy wszystkie pierwiastki wysokości 3.

Iterując ten proces otrzymamy pierwiastki wszystkich wysokości. Trzeba tylko pokazać, że w układach pierwiastków „przyjmują się” wszystkie wysokości pomiędzy 1 a maksymalną. To przyjmujemy bez dowodu.

PRZYKŁAD: Niech $C = \begin{bmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -2 & 2 \end{bmatrix}$. Wtedy mamy następujące α_i -szeregi zawierające α_i : 1)

$\alpha_1, \alpha_1 + \alpha_2$; 2) $\alpha_2, \alpha_2 + \alpha_1$; 3) $\alpha_2, \alpha_2 + \alpha_3$; 4) $\alpha_3, \alpha_3 + \alpha_2, \alpha_3 + 2\alpha_2$.

Otrzymaliśmy 2 pierwiastki wysokości 2. Rozważmy $\alpha := \alpha_1 + \alpha_2$, wtedy α_3 -szereg zawierający α to $\alpha, \alpha + \alpha_3$, ($p = 0, q = -a_{\alpha, \alpha_3} = -(a_{13} + a_{23}) = 1$). Dla $\alpha = \alpha_2 + \alpha_3$ mamy α_1 -szereg $\alpha, \alpha + \alpha_1$ ($q = -(a_{21} + a_{31}) = 1$).

Otrzymaliśmy 2 pierwiastki wysokości 3. Niech $\alpha = \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3$. Wtedy α_2 -szereg zawierający α to $\alpha, \alpha + \alpha_2$ (bo $p = 0, q = -a_{\alpha, \alpha_2} - q = -(a_{12} + a_{22} + a_{32}) = 1$).

Niech $\alpha = \alpha_3 + 2\alpha_2$. Wtedy α_1 -szereg zawierający α to $\alpha, \alpha + \alpha_1, \alpha + 2\alpha_1$ (bo $p = 0, q = -a_{\alpha, \alpha_1} - p = -(a_{31} + 2a_{21}) = 2$).

Ostatecznie, otrzymaliśmy następujący układ pierwiastków dodatnich: $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1 + \alpha_2, \alpha_2 + \alpha_3, \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3, 2\alpha_2 + \alpha_3, \alpha_1 + 2\alpha_2 + \alpha_3, 2\alpha_1 + 2\alpha_2, +\alpha_3$. Układ ten odpowiada algebrze $\mathfrak{c}_3$: wystarczy wziąć $\alpha_1 = H_1 - H_2, \alpha_2 = H_2 - H_3, \alpha_3 = 2H_3$.

Następne twierdzenie pokazuje, że rekonstruowanie układu R z B i C jest jednoznaczne.

TWIERDZENIE Niech $R, R' \subset V'$ będą układami pierwiastków z bazami $B = \{\alpha_1, \dots, \alpha_l\}, B' = \{\alpha'_1, \dots, \alpha'_l\}$. Oznaczmy $a_{ij} := a_{\alpha'_i, \alpha'_j}, a_{i'j'} := a_{\alpha'_i, \alpha'_j}$. Jeśli $a_{ij} = a_{i'j'}$, to odwzorowanie $\alpha_i \mapsto \alpha_{i'}$ przedłużone według liniowości na całe V (które oznaczamy przez ϕ) odwzorowuje bijektywnie V na V' oraz R na R' .

Idea dowodu: Grupę Weyla układu pierwiastków R definiujemy jako podgrupę grupy izometrii przestrzeni V generowaną przez odbicia $s_\alpha, \alpha \in R$, i oznaczamy przez $W(R)$.

Dalej dowodzimy, że grupa Weyla tak naprawdę jest generowana przez „odbicia proste” $s_\alpha, \alpha \in B$, oraz że $W(R)B = R$.

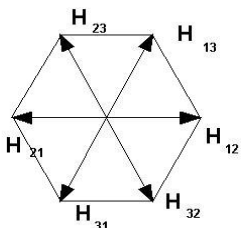
Warunek $a_{ij} = a_{i'j'}$ następnie implikuje, że ϕ „komutuje z odbiciami prostymi”: $\phi \circ s_\alpha = s_{\alpha'} \circ \phi, \alpha \in B$, oraz ze wszystkimi: $\phi \circ s_\alpha = s_{\phi(\alpha)} \circ \phi, \alpha \in R$. To daje $\phi(R) = \phi(W(R)B) = W(R')\phi(B) = W(R')B' = R'$. $\square$

13 O klasyfikacji półprostych algebr Liego

Literatura dodatkowa: [Hel00]

Graf Coxetera i diagram Dynkina układu pierwiastków: Niech $C = ||c_{ij}||$ będzie macierzą Cartana układu pierwiastków R odpowiadającą bazie $B = \{\alpha_1, \dots, \alpha_l\}$. *Grafem Coxetera* układu R nazywamy graf o l wierzchołkach, przy czym wierzchołki i -ty i j -ty połączone są za pomocą $a_{ij}a_{ji}$ nieprzecinających się odcinków. Jeśli nad i -tym wierzchołkiem dopiszemy jeszcze wielokrotność $(\alpha_i|\alpha_i)$ otrzymamy *diagram Dynkina*.

PRZYKŁAD: $(\mathfrak{a}_2)$

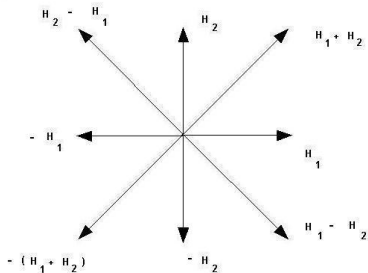
Dla bazy $B = \{\alpha_1 = H_{12}, \alpha_2 = H_{23}\}$ i macierzy

$$C = \begin{bmatrix} 2 & -1 \\ -1 & 2 \end{bmatrix}$$

mamy

PRZYKŁAD: $(\mathfrak{b}_2)$

Dla bazy $B = \{\alpha_1 = H_1 - H_2, \alpha_2 = H_2\}$ i macierzy

$$C = \begin{bmatrix} 2 & -2 \\ -1 & 2 \end{bmatrix}$$

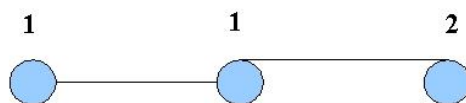
mamy

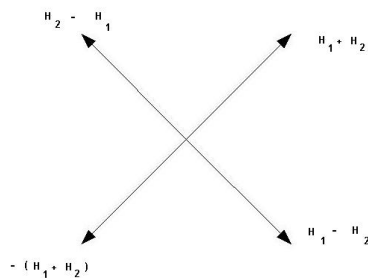
PRZYKŁAD: ($\mathfrak{c}_3$) Dla bazy $\alpha_1 = H_1 - H_2, \alpha_2 = H_2 - H_3, \alpha_3 = 2H_3$ i macierzy

$$C = \begin{bmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -2 & 2 \end{bmatrix}$$

mamy

PRZYKŁAD: ($\mathfrak{d}_2$)

Dla bazy $\alpha_1 = H_1 + H_2, \alpha_2 = H_1 - H_2$ i macierzy

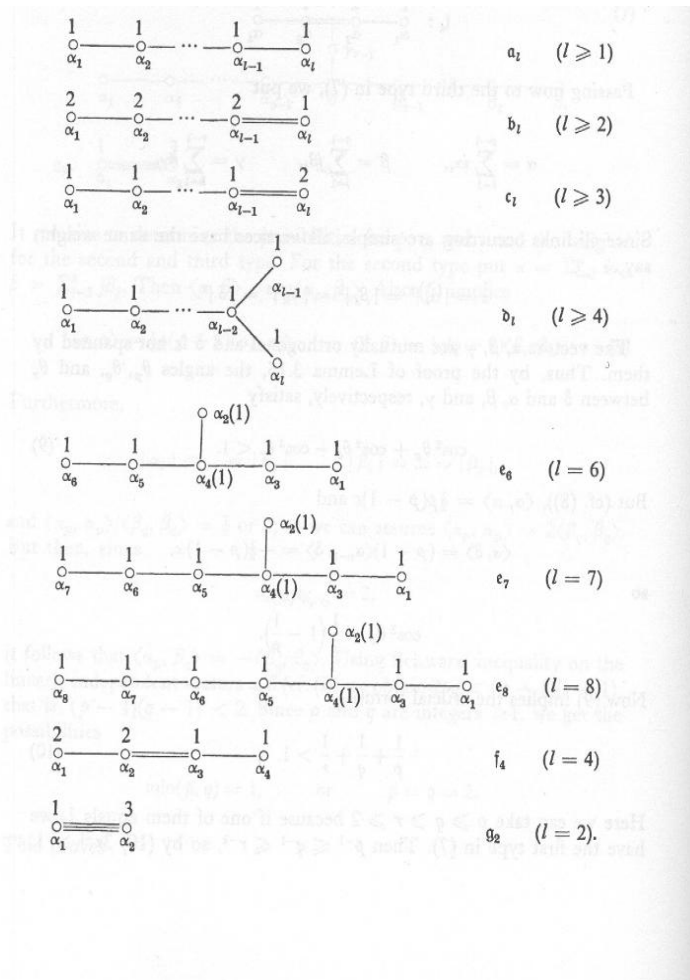
$$C = \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 0 & 2 \end{bmatrix}$$

mamy

W ostatnim przykładzie otrzymaliśmy niespójny graf, co odzwierciedla przywiedlność odpowiedniego układu pierwiastków. W ogólności, nieprzywiedlnym układom pierwiastków odpowiadają spójne grafy Coxetera.

Klasyfikacja diagramów Dynkina: Poniżej przeliczone są wszystkie spójne diagramy Dynkina (listę tę przyjmujemy bez dowodu). Ponieważ diagram Dynkina w sposób jednoznaczny definiuje odpowiednią macierz Cartana, w ten sposób otrzymujemy klasyfikację nieprzywiedlnych układów pierwiastków.

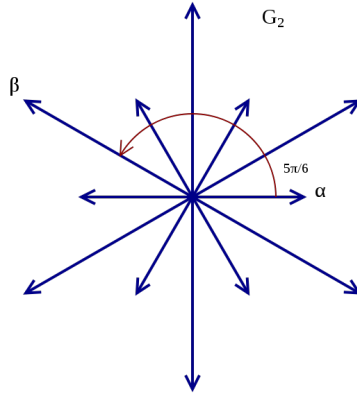

(Ilustracja z książki [Hel00].) Na liście tej znajdujemy 4 nieskończone serie diagramów odpowiadające układom pierwiastków, z którymi już jesteśmy zaznajomieni oraz pięć innych diagramów odpowiadających tzw. wyjątkowym układom pierwiastków. Wśród ostatnich przykładowo rozpatrzmy diagram

$\mathfrak{g}_2$. Odpowiednia macierz Cartana ma postać

$$C = \begin{bmatrix} 2 & -1 \\ -3 & 2 \end{bmatrix}$$

a układ pierwiastków wygląda następująco:

(ilustracja z Wikipedii).

Macierz Cartana a generatory kanoniczne półprostej algebry Liego:

TWIERDZENIE Niech $\mathfrak{g}$ będzie półprostą algebrą Liego nad $\mathbb{C}$, $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ jej podalgebrą Cartana, a $C = ||a_{ij}||$ macierzą Cartana odpowiadającą pewnej bazie $B = \{\alpha_1, \dots, \alpha_l\}$ układu pierwiastków $R(\mathfrak{g}, \mathfrak{h})$. Wtedy istnieją elementy $X_i, Y_i, H_i \in \mathfrak{g}, i = 1, \dots, l$, o własnościach:

1. $[H_i, H_j] = 0$;
2. $[X_i, Y_i] = H_i$;
3. $[X_i, Y_j] = 0$, jeśli $i \neq j$;
4. $[H_i, X_j] = a_{ji}X_j, [H_i, Y_j] = -a_{ij}Y_j$;
5. $(\text{ad}_{X_i})^{1-a_{ij}}X_j = 0, i \neq j$;
6. $(\text{ad}_{Y_i})^{1-a_{ij}}Y_j = 0, i \neq j$;
7. elementy X_i, Y_i, H_i generują $\mathfrak{g}$ (czyli każdy element z $\mathfrak{g}$ jest kombinacją liniową wielokrotnych nawiasów tych elementów).

Dowód: Przypomnijmy, że dla $\alpha, \beta \in \Delta$ mamy

$$[\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^\beta] = \mathfrak{g}^{\alpha+\beta}, \text{ jeśli } \alpha + \beta \in \Delta \cup \{0\} \quad (4)$$

(lub = 0, w przeciwnym wypadku). Niech $H_i := (2/(\alpha_i|\alpha_i))H_{\alpha_i}, X_i$ będzie dowolnym niezerowym wektorem z $\mathfrak{g}^{\alpha_i}$, a $Y_i \in \mathfrak{g}^{-\alpha_i}$ dobierzemy tak, żeby $B_{\mathfrak{g}}(X_i, Y_i) = (2/(\alpha_i|\alpha_i))$. Wtedy relacje 1,2 są oczywiste, relacja 3 wynika z faktu, że $\alpha_i - \alpha_j$ nie jest pierwiastkiem (zob. dowód jednego z lematów w Wykładzie 12). Relacje 4 wynikają z tego, że $[H, X_j] = \alpha_j(H)X_j$ dla $H \in \mathfrak{h}$ oraz

$\alpha_j(H_i) = (2/(\alpha_i|\alpha_i))(\alpha_j|\alpha_i) = a_{ji}$. Relacje 5 i 6 są wnioskiem faktu, że α_i szereg zawierający α_j ma postać $\alpha_j, \alpha_j + \alpha_i, \dots, \alpha_j - a_{ji}\alpha_i$, czyli $\alpha_j + (1 - a_{ji})\alpha_i$ nie jest pierwiastkiem. Ostatni punkt wynika z tego, że H_i tworzą bazę $\mathfrak{h}$ oraz z równości (4) (z uwzględnieniem faktu, że każdy pierwiastek jest kombinacją bazowych). $\square$

Klasyfikacja półprostych zespolonych algebr Liego:

TWIERDZENIE *Niech R będzie układem pierwiastków. Wtedy istnieje zespolona półprosta algebra Liego $\mathfrak{g}$ oraz podalgebra Cartana $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ takie, że $R = R(\mathfrak{g}, \mathfrak{h})$.*

Idea dowodu: Niech $B = \{\alpha_1, \dots, \alpha_l\}$ będzie bazą układu R , a $C = \|\|a_{ij}\|\|$, $a_{ij} = a_{\alpha_i\alpha_j}$ odpowiednią macierzą Cartana. Dowód twierdzenia z grubsza polega na zbudowaniu algebry Liego generowanej przez elementy $X_i, Y_i, H_i \in \mathfrak{g}, i = 1, \dots, l$, podlegające relacjom z poprzedniego twierdzenia. $\square$

14 Elementy teorii reprezentacji półprostych algebr Liego

Literatura dodatkowa: [FH91, KS10]

Reprezentacja algebry Liego $\mathfrak{g}$ w przestrzeni wektorowej V : Jest to homomorfizm algebr Liego $\rho : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(V)$, gdzie przestrzeń $\text{End}(V)$ jest wyposażona w komutator. Reprezentację ρ nazywamy *nieprzywiedlną*, jeśli nie istnieje nietrywialnej (różnej od $\{0\}$ i V) podprzestrzeni niezmienniczej $W \subset V$ (czyli takiej, że $\rho(X)W \subset W$ dla każdego $X \in \mathfrak{g}$).

TWIERDZENIE *Niech $\mathfrak{g}$ będzie półprostą zespoloną algebrą Liego, a ρ jej dowolną skończenie wymiarową ($\dim V < \infty$) reprezentacją. Wtedy ρ jest zupełnie przywiedlna, czyli dla każdej podprzestrzeni niezmienniczej $W \subset V$ istnieje dopełniająca podprzestrzeń niezmiennicza $W' \subset V, V = W \oplus W'$.*

Bez dowodu. (Jeden ze sposobów dowodu wykorzystuje tzw. sztuczkę unitarną Weyla: korzystamy z tego, że $\mathfrak{g}$ posiada zwartą formę rzeczywistą. Reprezentacje zwartej algebry (grupy) Liego są zupełnie przywiedlne z powodu istnienia niezmienniczego iloczynu skalarnego na V .)

Dalej rozważamy tylko *półproste* algebry Liego $\mathfrak{g}$ nad $\mathbb{C}$ oraz reprezentacje skończenie wymiarowe. Z twierdzenia wynika, że każda taka reprezentacja rozkłada się w sumę prostą reprezentacji nieprzywiedlnych.

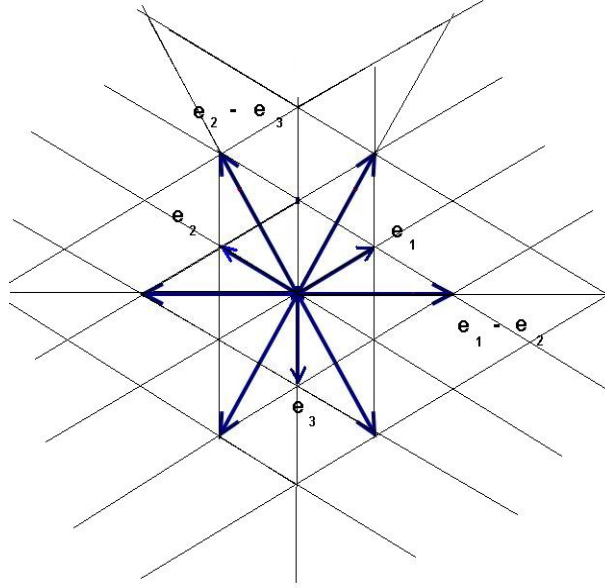
Waga reprezentacji ρ : Niech $\mathfrak{h} \subset \mathfrak{g}$ będzie podalgebrą Cartana w $\mathfrak{g}$. Niech $\alpha \in \mathfrak{h}^*$, oznaczmy

$$V^\alpha := \{v \in V \mid \rho(H)v = \alpha(H)v \ \forall H \in \mathfrak{h}\}.$$

Funkcjonał α nazywamy wagą, jeśli $V^\alpha \neq \{0\}$ (podprzestrzeń V^α nazywamy *podprzestrzenią wagową* odpowiadającą α).

PRZYKŁAD: Już poznaliśmy reprezentację dołączoną $\text{ad} : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(\mathfrak{g}), \text{ad}_X Y := [X, Y]$. Jej wagami są pierwiastki algebry Liego $\mathfrak{g}$, a podprzestrzenie pierwiastkowe $\mathfrak{g}^\alpha$ są podprzestrzeniami wagowymi.

PRZYKŁAD: Niech $\mathfrak{g} = \mathfrak{sl}(3, \mathbb{C})$, a $\rho : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(\mathbb{C}^3)$ będzie naturalną reprezentacją (macierz działa na wektor-kolumnę). Mamy $H\mathbf{e}_i = e_i(H)\mathbf{e}_i, i = 1, 2, 3$, tutaj $H \in \mathfrak{h}, e_i(H)$ oznacza i -ty element diagonalny macierzy H a $\mathbf{e}_i$ są wektorami bazy kanonicznej $\mathbb{C}^3$. Stąd podprzestrzenie $\langle \mathbf{e}_i \rangle$ są wagowymi odpowiadającymi wagom e_i . Poniższy rysunek przedstawia wagi wraz z pierwiastkami.

Ćwiczenie: 1) Udowodnij, że dla dowolnego pierwiastka α oraz wagi β mamy $\rho(\mathfrak{g}^\alpha)V^\beta \subset V^{\alpha+\beta}$, jeśli $\alpha + \beta$ jest wagą, i $\rho(\mathfrak{g}^\alpha)V^\beta = \{0\}$ w przeciwnym przypadku. 2) Pokaż, że dla reprezentacji nieprzywiedlnej dwie dowolne wagi niezerowe różnią się o kombinację liniową pierwiastków o współczynnikach całkowitych. *Wskazówka:* dla wagi α rozważ podprzestrzeń $W = \bigoplus_{\beta \in \Lambda_R} V^{\alpha+\beta}$, gdzie Λ_R jest kratką generowaną przez pierwiastki, czyli zbiorem wszystkich kombinacji liniowych pierwiastków o współczynnikach całkowitych.

Reprezentacje $\mathfrak{sl}(2, \mathbb{C})$: Niech $\mathfrak{g} := \mathfrak{sl}(2, \mathbb{C})$, $H := \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{bmatrix}$, $E_+ := \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$, $E_- := \begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 1 & 0 \end{bmatrix}$. Wtedy $[H, E_\pm] = \pm 2E_\pm$, $[E_+, E_-] = H$. Rozważmy nieprzywiedlną reprezentację $\rho : \mathfrak{g} \rightarrow \text{End}(V)$, gdzie V jest skończenie wymiarową (nad $\mathbb{C}$). Operator $\rho(H)$ ma wektor własny: $\rho(H)v = \lambda v$. Ponadto $\rho(H)\rho(E_+)v = (\rho(E_+)\rho(H) + 2\rho(E_+))v = (\lambda + 2)\rho(E_+)v$, czyli $\rho(E_+)v$ jest wektorem własnym dla $\rho(H)$ odpowiadającym wartości własnej $\lambda + 2$. Iterując dostajemy ciąg wektorów własnych o różnych wartościach własnych $\lambda, \lambda + 2, \lambda + 4, \dots$, który musi się skończyć wektorem zerowym (bo $\dim V < \infty$). Stąd istnieje wektor własny v_0 dla $\rho(H)$ odpowiadający wartości własnej λ_0 o własności $\rho(E_+)v_0 = 0$.

Podobnie $\rho(H)\rho(E_-)v = (\lambda - 2)\rho(E_-)v$ dla dowolnego wektora własnego o wartości własnej λ . W szczególności dla $v_k := \rho(E_-)^k v_0$ mamy $\rho(H)v_k = (\lambda_0 - 2k)v_k$, co oznacza, że ciąg v_k musi się oberwać: istnieje n takie, że $v_0 \neq 0, \dots, v_n \neq 0, v_{n+1} = 0$.

LEMAT Dla dowolnego $k \in \mathbb{N}$ ma miejsce równość

$$\rho(E_+)v_k = k(\lambda_0 - k + 1)v_{k-1}.$$

W szczególności, ponieważ $0 = \rho(E_+)v_{n+1} = (n+1)(\lambda_0 - (n+1) + 1)v_n$, mamy $\lambda_0 = n$.

Dowód: Dla $k = 1$ mamy $\rho(E_+)v_1 = \rho(E_+)\rho(E_-)v_0 = \rho(H)v_0 = \lambda_0 v_0$. Zakładając, że równość jest spełniona dla $n = k$, mamy (przypomnijmy, że $v_{k+1} = \rho(E_-)v_k$):

$$\rho(E_+)v_{k+1} = \rho(E_+)\rho(E_-)v_k = (\rho(E_-)\rho(E_+) + \rho(H))v_k = \rho(E_-)k(\lambda_0 - k + 1)v_{k-1} + (\lambda_0 - 2k)v_k =$$

$$(k(\lambda_0 - k + 1) + (\lambda_0 - 2k))v_k = (k + 1)(\lambda_0 - k)v_k.$$

□

Zauważmy teraz, że podprzestrzeń rozpięta przez wektory $v_0, \dots, v_n$ jest niezmiennicza, musi więc pokrywać się z V . Otrzymaliśmy w ten sposób nieskończoną serię reprezentacji indeksowanych przez $n \in \mathbb{N}$. Przestrzeń $V^{(n)}$ jest rozpięta przez $v_0, \dots, v_n$, a operatory reprezentacji są dane przez

$$\begin{aligned}\rho^{(n)}(H)v_k &= (n - 2k)v_k, \\ \rho^{(n)}(E_-)v_k &= v_{k+1}, \\ \rho^{(n)}(E_+)v_k &= k(n - k + 1)v_{k-1}.\end{aligned}$$

Podsumowując otrzymujemy

TWIERDZENIE *Każda nieprzywiedlna reprezentacja algebry $\mathfrak{sl}(2, \mathbb{C})$ jest postaci $\rho^{(n)}$ dla pewnego n .*

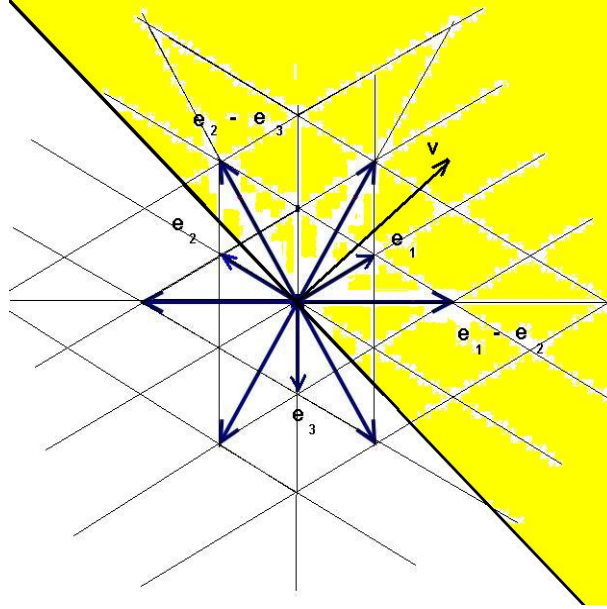
$\mathfrak{sl}(2)$ -trójki oraz krata wagowa Λ_W : Niech teraz $\mathfrak{g}$ będzie dowolną (półprostą) algebrą Liego. Dla $\alpha \in \Delta$ rozważmy podprzestrzeń S_α w $\mathfrak{g}$ rozpiętą przez podprzestrzenie $\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^{-\alpha}, [\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^{-\alpha}]$. Jest oczywiste, że jest to podalgebra Liego w $\mathfrak{g}$. Ponadto, łatwo wybrać generatory $E_+ \in \mathfrak{g}^\alpha, E_- \in \mathfrak{g}^{-\alpha}, H'_\alpha \in [\mathfrak{g}^\alpha, \mathfrak{g}^{-\alpha}]$ spełniające relacje komutacyjne algebry $\mathfrak{sl}(2, \mathbb{C})$. Wystarczy wybrać H'_α proporcjonalnie do wektora pierwiastkowego H_α tak, żeby $\alpha(H'_\alpha) = B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H'_\alpha) = 2$, wziąć E_+ niezerowe, a E_- wybrać tak, żeby $B_{\mathfrak{g}}(E_+, E_-) = 2/B_{\mathfrak{g}}(H_\alpha, H_\alpha)$ (przypomnijmy, że $[E_+, E_-] = B_{\mathfrak{g}}(E_+, E_-)H_\alpha$).

Powyższa analiza reprezentacji $\mathfrak{sl}(2)$ pokazuje, że wagi dowolnej reprezentacji nieprzywiedlnej (więc i każdej reprezentacji) przyjmują całkowite wartości na wektorach H'_α . W szczególności można traktować wagi jako elementy z $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}^*$. Zbiór wszystkich funkcjonałów z $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}^*$ przyjmujących wartości całkowite na wektorach $H'_\alpha, \alpha \in \Delta$, nazywamy kratą wagową i oznaczamy przez Λ_W . Zauważmy, że $\Lambda_W \supset \Lambda_R$ (jeżeli traktujemy pierwiastki i ich krotności jako elementy z $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}^*$).

Niezmienniczość Λ_W względem grupy Weyla $W(R)$: Dowodzi się analogicznie jak niezmienniczość układu pierwiastków Δ , czyli używa się przy tym α -szeregów zawierających β , gdzie β jest wagą, a α pierwiastkiem (por. Wykład 10).

Najwyższa waga reprezentacji: Ustalmy wektor niezerowy $v \in \mathfrak{h}_{\mathbb{R}}$ nie należący do żadnej z hiperpłaszczyzn $\alpha^\perp$ (por. Wykład 12). Dla reprezentacji ρ wagą najwyższą nazwiemy wagę β , która przyjmuje największą wartość na wektorze v . Odpowiedni wektor własny $w \in V, \rho(H)w = \beta(H)w, H \in \mathfrak{h}$ nazywamy *najwyższym wektorem wagowym*.

PRZYSZYKŁAD: Dla poniższego wyboru wektora v najwyższą wagą reprezentacji dołączonej będzie $e_1 - e_3$, a najwyższą wagą reprezentacji naturalnej będzie e_1 .

- TWIERDZENIE**
1. Dla dowolnej reprezentacji ρ istnieje waga najwyższa β .
  2. Odpowiedni najwyższy wektor wagowy w zeruje się przez wszystkie operatory $\rho(\mathfrak{g}^\alpha), \alpha \in R^+$ (tutaj R^+ jest zbiorem pierwiastków dodatnich, związanych z wyborem v).
  3. Podprzestrzeń $W \subset V$ generowana przez wielokrotne zastosowanie operatorów $\rho(\mathfrak{g}^\alpha), \alpha \in R^-$, do w jest nieprzywiedlna.
  4. Każda reprezentacja nieprzywiedlna posiada jedyny (z dokładnością do proporcjonalności) najwyższy wektor wagowy.

PRZYKŁAD: Dla reprezentacji $\rho^{(n)}$ wagami są $\{n, n-2, \dots, -n\}$. Najwyższa waga to n , a najwyższy wektor wagowy to v_0 .

Dowód twierdzenia: Punkt pierwszy jest oczywisty: ilość wag jest skończona. Punkt 2 wynika z tego, że $(\beta + \alpha)(v) > \beta(\alpha)$ dla $\alpha \in R^+$, więc $\beta + \alpha$ nie może być wagą. Punkt 3 dowodzi się analogicznie do przypadku algebry $\mathfrak{sl}(2, \mathbb{C})$. Punkt 4: gdyby było dwie różne wagi najwyższe β, β' , musiałyby się różnić o kombinację liniową o współczynnikach z $\mathbb{N}$ pierwiastków z R^- . Wtedy $\beta(v) > \beta'(v)$ lub $\beta'(v) > \beta(v)$. $\square$

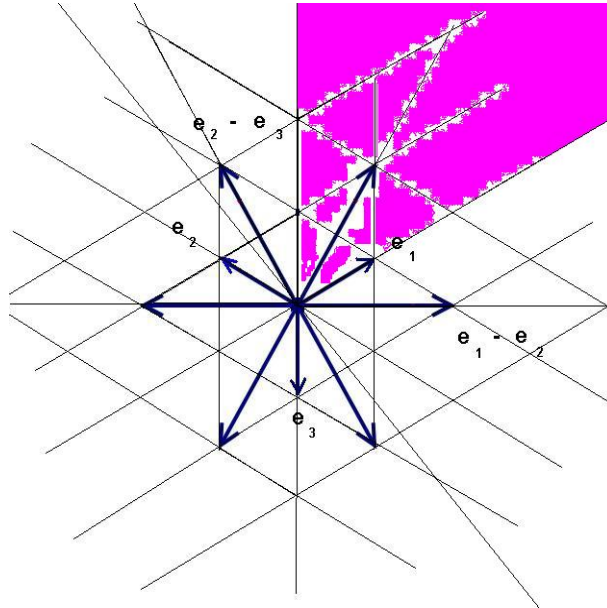
Waga najwyższa i inne wagi reprezentacji: Niech ρ będzie reprezentacją nieprzywiedlną $\alpha \in \mathfrak{h}_R^*$ jej wagą najwyższą. Oznaczmy przez $W(R)\alpha$ orbitę α pod działaniem grupy Weyla, a przez $\text{conv}(W(R)\alpha)$ jej powłokę wypukłą.

PRZYKŁAD: Dla reprezentacji dołączonej $\mathfrak{sl}(3, \mathbb{C})$ mamy $W(R)\alpha = \Delta$, a dla reprezentacji naturalnej $W(R)\alpha = \{e_1, e_2, e_3\}$.

TWIERDZENIE Zbiór wag reprezentacji ρ jest równy $\text{conv}(W(R)\alpha) \cap (\lambda + \Lambda_R)$.

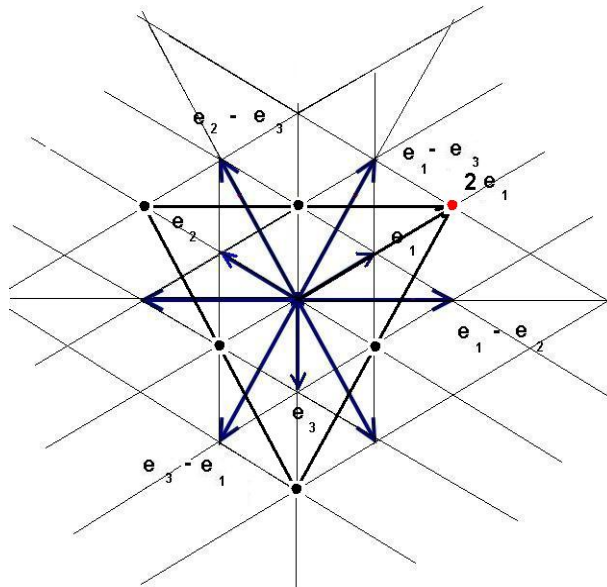
Bez dowodu.

Klasyfikacja reprezentacji nieprzywiedlnych: *Komórką Weyla* C nazywamy domknięcie składowej spójnej zbioru $\mathfrak{h}_{\mathbb{R}}^* \setminus \bigcup_{\alpha \in \Delta} \alpha^\perp$. Komórkę Weyla o tej własności, że $c(H_\alpha) > 0$ dla wszystkich $c \in C, \alpha \in R^+$, nazywamy *dodatnią* (innymi słowy jest to taka komórka Weyla, której elementy tworzą kąt ostry lub prosty ze wszystkimi pierwiastkami dodatnimi). Na rysunku poniżej mamy przykład dodatniej komórki Weyla.

TWIERDZENIE *Ustalmy dodatnią komórkę Weyla C . Każdy element $\alpha \in C \cap \Lambda_W$ jest wagą najwyższą pewnej reprezentacji nieprzywiedlnej ρ_α .*

PRZYKŁAD: Niech $\alpha := 2e_1$.

Wtedy $W(R)\alpha = \{\alpha, 2e_2 = \alpha + 2(e_2 - e_1), 2e_3 = \alpha + 2(e_3 - e_1)\}$, $\text{conv}(W(R)\alpha)$ jest trójkątem rozpiętym przez te punkty. Przesuwając α o krotności pierwiastków wewnątrz tego trójkąta znajdziemy jeszcze trzy wagi: $-e_1 = \alpha + 2(e_2 - e_1) + (e_3 - e_2)$, $-e_2 = \alpha + (e_3 - e_1)$, $-e_3 = \alpha + (e_2 - e_1)$. Przestrzeń reprezentacji ρ_α będzie 6-wymiarowa generowana przez najwyższy wektor wagowy $w_1 := w$ oraz wektory $w_2 := \rho_\alpha(E_{31})w$, $w_3 := \rho_\alpha(E_{31})^2w$, $w_4 := \rho_\alpha(E_{21})w$, $w_5 := \rho_\alpha(E_{21})^2w$, $w_6 := \rho_\alpha(E_{23})\rho_\alpha(E_{21})^2w$.

Ćwiczenie: Znajdź działanie wszystkich operatorów reprezentacji ρ_α na wektory $w_1, \dots, w_6$. *Wskazówka:* skorzystaj z relacji komutacyjnych algebry $\mathfrak{sl}(3, \mathbb{C})$ oraz z punktu 2 twierdzenia o najwyższym wektorze wagowym.

Literatura

- [Ada69] J. Frank Adams, *Lectures on Lie groups*, Benjamin, 1969.
- [DK00] J. Duistermaat and J. Kolk, *Lie groups, Universitext*, Springer, 2000.
- [FH91] William Fulton and Joe Harris, *Representation theory*, Springer, 1991.
- [Hel00] Sigurdur Helgason, *Differential geometry, Lie groups, and symmetric spaces*, AMS, 2000.
- [KS10] Yvette Kosmann-Schwarzbach, *Groups and symmetries*, Springer, 2010, Translated from French.
- [Pos86] Mikhail Postnikov, *Lectures in geometry: Lie groups and Lie algebras. Semester 5.*, Mir, 1986.
- [Tra] Andrzej Trautman, *Grupy oraz ich reprezentacje*, Skrypt do wykładu, dostępne na <http://www.fuw.edu.pl/amt>.
- [Woj86] Wojciech Wojtyński, *Grupy i algebry Liego*, PWN, 1986.